

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ОРЛІКОВСЬКА ВІКТОРІЯ БОГДАНІВНА

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 351:314.15:330.342
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ
ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

В.Б. ОРЛІКОВСЬКА
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ДОВЖЕНКО Валентина Анатоліївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами

попереднього захисту: **ОРЛІКОВСЬКА Вікторія Богданівна** допускається до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від « _____ » _____ 2025 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання) _____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я та прізвище)

« _____ » _____ 2025 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **ОРЛІКОВСЬКА Вікторія Богданівна** захистила
(прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання) _____ (підпис)

Тетяна ДМИТРЕНКО
(власне ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

ОРЛІКОВСЬКА В. Б. Механізми державного регулювання інтелектуальної міграції в умовах післявоєнної відбудови України. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

В кваліфікаційній роботі розкрито теоретичні аспекти державного регулювання інтелектуальної міграції; проаналізовано сучасну міграцію населення та державне регулювання інтелектуальною міграцією в Україні; запропоновано шляхи вдосконалення державного регулювання інтелектуальної міграції в умовах післявоєнної відбудови України.

Ключові слова: інтелектуальна міграція, біженець, міграція, державне регулювання, повоєнний період.

ANNOTATION

ORLIKOVSKA V.. Mechanisms of state regulation of intellectual migration in the conditions of post-war reconstruction of Ukraine. – Qualification work on the rights of the manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The qualification work reveals theoretical aspects of state regulation of intellectual migration; analyzes modern population migration and state regulation of intellectual migration in Ukraine; suggests ways to improve state regulation of intellectual migration in the conditions of post-war reconstruction of Ukraine.

Keywords: intellectual migration, refugee, migration, state regulation, post-war period.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ	9
1.1. Сутність, причини та наслідки інтелектуальної міграції	9
1.2. Нормативно-правові механізми державного регулювання інтелектуальної міграції в Україні	15
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	20
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ	21
2.1. Аналіз міграційних процесів в Україні під час війни	21
2.2. Оцінка наявного інтелектуального капіталу та державне регулювання інтелектуальною міграцією в сучасних умовах	26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	35
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	37
3.1. Інституційне та організаційне забезпечення державного регулювання інтелектуальної міграції в Україні	37
3.2. Стратегічне планування та міграційна політика в умовах післявоєнної відбудови	43
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	46
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Багато країн, які перейшли на ринкові відносини, стикаються з чималою кількістю серйозних проблем. У тому числі є одна, не впоравшись з якою, нічого очікувати подальшого економічного прогресу держави, а саме проблема виїзду висококваліфікованих та наукових кадрів за кордон. Інтелектуальна міграція досі дуже актуальна і не зменшує обертів. Той факт, що люди залишають свою країну у пошуках визнання у своїй сфері діяльності, вищої заробітної плати, вищого рівня життя, незаперечний. Останнім часом все більше бажають виїхати зі своєї країни звичайні студенти, а також вчені та просто висококваліфіковані фахівці. Адже це люди, які часто мають великий потенціал і які через кілька років вибудовуватимуть не лише власну кар'єру, а й безпосередньо впливатимуть на життя всієї держави. Це досить тривожне явище для їхньої рідної країни. Проблема інтелектуальної міграції в умовах війни є досить актуальною для України. Масштабні соціально-економічні трансформації, що відбуваються в Україні на тлі повномасштабної війни, висунули на перший план питання інтелектуальної міграції. Здатність країни відновитися та розвиватися після конфлікту значною мірою залежить від ефективної державної політики, спрямованої на залучення, утримання та повернення талановитих людей. Вирішення цієї проблеми має вирішальне значення для післявоєнної відбудови та довгострокового прогресу України. Забезпечення сприятливого середовища для кваліфікованих фахівців відіграватиме життєво важливу роль у зусиллях країни щодо відновлення.

Міграційна політика різних країн варіативна та спрямована на регулювання попиту та пропозиції на ринку праці, що вагомо впливає на якість життя населення і є предметом дослідження вчених із різних предметних областей. Процеси і механізми державного регулювання інтелектуальної міграції в умовах України досліджували такі автори як: О. І. Баєва, А. А. Белозорова, З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, Т. Р. Власова, Р. В. Волошин, М. В. Горда, Л. П. Давидюк, О. І. Демиденко, Л. В. Дідківська, Д. П. Єфремов,

Г. О. Зелінська, Н. В. Коровіна, О. П. Курбет, Н.В. Коваліско, Т.В. Запорожець, О. О. Левицька, О. Ю. Лелюк, Р. Л. Лупак, Г. І. Мар'яненко, Л. Л. Мельник, А. І. Мікула, О. З. Микитин, О. П. Мульска, О. О. Олійник, І.А. Островський, О. П. Подра, В. В. Подунай, М. Д. Романюк, З. В. Смутчак, Д. С. Пожарський, Н. Я. Петришин, Т. В. Торяник та інші. Дослідження тематики інтелектуальної міграції залишається дуже затребуваним для умов післявоєнної відбудови України.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження механізмів державного регулювання інтелектуальної міграції в умовах України під час війни та після воєнної відбудови. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань:

- дослідити сутність, причини та наслідки інтелектуальної міграції;
- розкрити нормативно-правові механізми державного регулювання інтелектуальної міграції в Україні;
- проаналізувати міграційні процеси в Україні під час війни;
- оцінити інтелектуальний потенціал України в сучасних умовах;
- розглянути державне регулювання інтелектуальної міграції в умовах війни;
- обґрунтувати інституційне та організаційне забезпечення державного регулювання інтелектуальної міграції в Україні в повоєнний період;
- запропонувати удосконалення підходів до стратегічне планування та міграційної політика в умовах післявоєнної відбудови.

Предмет дослідження становлять механізми державного регулювання інтелектуальної міграції, які розглядатимуться на прикладі України.

Об'єкт дослідження є інтелектуальна міграція, як процес, що виявляє себе в багатьох сферах суспільного життя України та протікає в умовах війни в нашій країні.

Методи та інформаційна база дослідження. Використання загальнонаукових і спеціальних методів забезпечило комплексний характер дослідження, дозволило всебічно проаналізувати інтелектуальну міграцію в умовах війни та післявоєнної відбудови й сформулювати науково обґрунтовані

рекомендації щодо удосконалення державного регулювання у цій сфері. Загальнонаукові методи: аналіз і синтез застосовувалися для дослідження сутності, причин та наслідків інтелектуальної міграції, а також для узагальнення підходів до державного регулювання цього явища в Україні; індукція та дедукція використовувалися для формування узагальнених висновків на основі аналізу окремих фактів і тенденцій міграційних процесів під час війни; системний підхід дав змогу розглядати інтелектуальну міграцію як складну соціально-економічну систему, у якій взаємодіють міграційна, освітня, науково-технічна, економічна та регіональна політики; порівняльний метод застосовувався для зіставлення стану інтелектуальної міграції в довоєнний, воєнний та післявоєнний періоди, а також для аналізу змін у державному регулюванні. Спеціальні методи: нормативно-правовий аналіз використовувався для дослідження законодавчих та підзаконних актів України, що регулюють інтелектуальну міграцію; статистичний аналіз застосовувався для оцінки міграційних процесів в Україні під час війни, динаміки виїзду та повернення висококваліфікованих кадрів, а також для оцінювання інтелектуального потенціалу країни; структурно-функціональний метод дозволив проаналізувати повноваження та взаємодію державних органів у сфері регулювання інтелектуальної міграції.

Інформаційна база дослідження включає наукові праці українських і зарубіжних авторів з питань інтелектуальної міграції, дані мережі Інтернет, статистичні та аналітичні дані Державної служби статистики, Державної міграційної служби та міжнародних організацій, а також нормативно-правові акти України та документи Кабінету Міністрів і профільних міністерств.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. За темою кваліфікаційної роботи опубліковано тези на тему:

Напрями міграційної політики держави в умовах економічної нестабільності під час воєнного стану;

Вплив інтелектуальної міграції на відбудову національної економіки України;

Міжнародний досвід регулювання інтелектуальної міграції та можливості його адаптації в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання розроблених рекомендацій для вдосконалення державної політики у сфері регулювання інтелектуальної міграції в Україні. Запропоновані підходи можуть бути застосовані органами влади при розробці стратегій післявоєнної відбудови та програм залучення і утримання висококваліфікованих кадрів. Результати дослідження також можуть використовуватися у навчальному процесі та науковій діяльності.

Елементи наукової новизни. Уточнено зміст інтелектуальної міграції, визначена пріоритезація потреб у висококваліфікованих кадрах в повоєнний період, розроблена матриця інтеграції міграційної, освітньої, науково-технічної, економічної та регіональної політик на запобігання «витоку мізків».

Обсяг і структура роботи. Основна частина кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох основних розділів та шести підрозділів, загальних висновків. Ілюстративний матеріал основної частини містить 10 таблиць та 7 рисунків. Список використаних джерел включає 57 джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Сутність, причини та наслідки інтелектуальної міграції

В епоху економіки знань та інформаційного суспільства багато країн переживають значну інтелектуальну міграцію людського капіталу. Цей рух висококваліфікованих спеціалістів стає дедалі поширенішим, при цьому деякі країни втрачають ключові таланти, що може перешкоджати їхньому інноваційному розвитку. І навпаки, країни-реципієнти отримують вигоду від цього припливу, підвищуючи своє стале зростання та глобальну конкурентоспроможність [2].

Інтелектуальна міграція є поширеним явищем у всьому світі, особливо в країнах, де пропозиція високоосвічених спеціалістів перевищує попит. Розвинені країни, такі як США, Німеччина та Велика Британія, активно впроваджують політику залучення та заохочення кваліфікованих мігрантів, визнаючи, що творчі особистості є рушійною силою економічної конкурентоспроможності, національного багатства та технологічного прогресу. Ці країни інвестують у власну освітню та наукову інфраструктуру, а також сприяють попиту на іноземних експертів, щоб підтримувати свою інноваційну перевагу [9, с. 608].

Досліджуючи підходи різних науковців [1; 6; 10; 12; 20; 21; 28; 33] до трактування терміну «інтелектуальна міграція», слід відзначити, що існують різні трактовки цього поняття:

– інтелектуальна міграція – це міграція талановитих кадрів стосується переміщення добре освічених або кваліфікованих осіб з однієї країни, сектору економіки чи галузі до іншої. Причинами цієї міграції зазвичай є прагнення до кращих умов життя та вищої заробітної плати [1];

– інтелектуальна міграція – це підвид трудової міграції, яка охоплює високоосвічених та кваліфікованих фахівців, таких як науковці, викладачі університетів та співробітники дослідницьких інститутів. Ці особи зазвичай працюють у своїх спеціалізованих галузях за короткостроковими або довгостроковими контрактами в країнах перебування. Їх мотивують кращі умови праці та вища заробітна плата за кордоном порівняно з їхніми рідними країнами;

– інтелектуальна міграція – це прямий або непрямий (фактичний або віртуальний) рух осіб, які шукають нові місця для заняття інтелектуальною працею, враховуючи рівень їхньої освіти, професійної та кваліфікаційної підготовки, тобто їхнього індивідуального інтелектуального капіталу [6];

– інтелектуальна міграція стосується виїзду інтелектуалів у галузі науки та творчості, тобто творців та передавачів унікальних наукових, інноваційних, творчих, духовних та культурних цінностей, ідей та нематеріальних знань, з їхньої рідної країни [10];

– інтелектуальна міграція стосується переміщення наукової еліти між регіонами чи країнами. Вона передбачає переміщення вчених за межі їхньої рідної країни зі збереженням їхнього професійного статусу. Ця міграція може бути тимчасовою, відомою як мобільність, або постійною, що передбачає зміну місця проживання та громадянства [12];

– інтелектуальна міграція стосується процесу, в результаті якого країна втрачає свої інтелектуальні людські ресурси через еміграцію своїх дослідників [20];

– поняття інтелектуальної міграції стосується переміщення осіб, зайнятих інтелектуальною діяльністю в межах країни або через кордони, зумовлене прагненням створювати суспільні блага та матеріальні цінності [21];

– така міграція охоплює кваліфікованих фахівців з різних галузей, включаючи виробництво, мистецтво, культуру та науку, і часто залежить від політичної та соціальної політики, яка визнає високу соціальну цінність інтелектуальної праці [23].

– інтелектуальна міграція – це міжнародна міграція висококваліфікованих наукових та викладацьких кадрів, які займаються або можуть займатися науковими дослідженнями, розробками та пов'язаними з ними послугами [28].

Розглядаються визначення науковців два типи інтелектуальної міграції: зворотна та безповоротна. Зворотна міграція передбачає переміщення висококваліфікованих осіб за кордон без наміру змінювати своє постійне місце проживання, що зазвичай дає позитивні наслідки шляхом поширення наукових та культурних досягнень. І навпаки, безповоротна міграція призводить до постійного переміщення, що впливає на інтелектуальний потенціал як країни походження, так і країни призначення, часто призводячи до втрат для першої та збагачення для другої, особливо в конфронтаційних міжнародних відносинах.

Сутність інтелектуальної міграції можна розуміти і з точки зору того, як мігранти застосовують свої навички в різних професійних сферах. Зазвичай її поділяють на два типи: міграція висококваліфікованих фахівців, зайнятих у науковій або високотехнологічній діяльності, та міграція творчих інтелектуалів, таких як художники та композитори. Перший тип часто стосується осіб, чия робота має наукову або технологічну основу, впливаючи на науково-технологічний розвиток відповідних країн, тоді як другий тип стосується тих, хто займається творчою діяльністю, впливаючи на культурну та мистецьку сфери.

На практиці інтелектуальна міграція з точки зору її масштабів, напрямків та наслідків може набувати різних форм. О. І. Демиденко [12, с. 137-138] концептуально виділяє три підходи до визначення цієї категорії (табл. 1.1).

Таким чином, феномен інтелектуальної міграції в науковому середовищі є складним і впливовим аспектом глобальної мобільності, який суттєво впливає на перерозподіл влади та потенціалу між країнами. Хоча деякі дослідники зосереджуються на її наукових аспектах, вона в широкому сенсі охоплює переміщення осіб, зайнятих творчою та інтелектуальною працею, зумовлене пошуком кращого життя та професійних можливостей. У контексті глобалізації

такі процеси, як зворотна міграція та тимчасовий обмін, є життєво важливими для інтеграції країн у міжнародну наукову спільноту, тоді як незворотна еміграція інтелектуальної еліти становить серйозну загрозу безпеці, що підтверджується досвідом України.

Таблиця 1.1

Характеристика складових інтелектуальної міграції

Складова концепції	Визначення
переїзд інтелектуальних кадрів з однієї країни до іншої відбувається як обмін досвідом (brain exchange)	у рамках цієї концепції інтелектуальна міграція розглядається як природний рух людського капіталу на світовому ринку праці, що сприяє соціально-економічному розвитку цивілізації. Цей рух пов'язаний з явищами «притоку мізків» для країн-реципієнтів та «відтоку мізків» для країн-походження. Зокрема, «відтік мізків» стосується виїзду кваліфікованих фахівців, включаючи науковців, викладачів, студентів та дослідників, з їхніх країн, що може вплинути на наукову та освітню галузь країн походження.
явище інтелектуальної міграції в рамках поняття «розтрата умів» (brain waste)	розглядає міграцію як втрату кваліфікованої робочої сили країни, що має негативні наслідки для країни. Цей відтік зменшує потенціал країни до саморозвитку та перешкоджає її здатності покращувати соціально-економічні умови. Як наслідок, це послаблює конкурентну позицію країни на світовому ринку та обмежує можливості для прогресу.
циркулярний рух інтелектуальних мігрантів лежить в основі (brain circulation)	передбачає циклічний рух інтелектуальних мігрантів, які навчаються за кордоном, отримують професію, а потім повертаються додому. Такий формат міграції стає все більш поширеним і приносить користь рідній країні, повертаючи передові знання, навички та досвід, отримані за кордоном. Крім того, тимчасова участь у міжнародних дослідженнях та проектах допомагає інтегрувати країну у світову наукову, технічну та освітню спільноту.

Джерело: узагальнено на основі [12, с. 137-138].

У сучасному світі країни зосереджуються на побудові економіки, зосередженої на інформації та знаннях. Ключовою метою для розвинених країн є залучення, розвиток та утримання інтелектуального людського капіталу. Перехід до інформаційного суспільства сприяє інноваційному економічному зростанню, підкреслюючи важливість інтелектуального капіталу для просування технологічного прогресу, сприяння інноваціям та інтеграції високотехнологічної продукції та передових ноу-хау в соціальний розвиток [10].

Багато країн прагнуть отримати готові кваліфіковані кадри, оскільки стикаються з нестачею власних висококваліфікованих спеціалістів. Поточні кризи в економічній, соціальній, політичній та культурній сферах сприяли міграції людського капіталу, що впливає на наявність кваліфікованих фахівців усередині країни. Ця тенденція підкреслює важливість залучення іноземних фахівців для заповнення критичних прогалів у різних секторах економіки[16].

Таблиця 1.2

Причини та наслідки інтелектуальної міграції

Причини інтелектуальної міграції	
<ul style="list-style-type: none"> - різниця в рівні життя та матеріальній оплаті праці; - регіональні особливості рівня безробіття в різних країнах; - неможливість реалізувати свій потенціал у рамках національної економіки; - втеча від різних форм переслідувань (воєнних, релігійних, расових, етнічних тощо); - відсутність захисту плодів інтелектуальної праці; відсутність можливостей для більшої творчості та самоактуалізації; - відсутність визнання праці працівників інтелектуальної праці; - відсутність можливостей для проведення серйозних наукових експериментів; - недостатня наукова та інформаційна підтримка діяльності дослідників; - надія та можливість покращити своє економічне становище за рахунок підвищення заробітної плати та інших рівнів доходів, субсидій тощо. 	
Наслідки інтелектуальної міграції	
позитивні	негативні
<ul style="list-style-type: none"> - збагачення суспільного життя; - зміцнення ділових зв'язків; - зростання кількості наукових досягнень; - інтеграція вчених у світову наукову, технологічну та освітню спільноту; - передача технологій через експертів та фахівців; - покращення комунікації; - ріст можливостей реалізації людського потенціалу; 	<ul style="list-style-type: none"> - відтік висококваліфікованих фахівців; - втрата віддачі від інвестицій у створення та розвиток людського капіталу, що базується на знаннях; - дефіцит висококваліфікованих науково-технічних кадрів; - зменшення кількості науково-технічних розробок і технологій; - зниження національної наукової репутації; - зниження якості людського капіталу; - уповільнення розвитку національних інтелектуальних ресурсів; - уповільнення розвитку людського капіталу.

Джерело: узагальнено на основі [1].

Міграція інтелектуального капіталу перешкоджає зростанню та якості людського капіталу, який охоплює знання, навички, якості та мотивації, життєво важливі для національного розвитку та добробуту. Сучасний людський капітал передбачає здатність збирати, перетворювати та застосовувати інформацію для вирішення стратегічних економічних проблем. Еміграція

нематеріальних активів, таких як інтелектуальний капітал, суттєво впливає на економічний прогрес країн у всьому світі [22].

Міграція інтелектуального капіталу має свої причини, а також позитивні чи негативні наслідки (табл. 1.2).

Говорячи про чинники, які сприяють активізації процесів інтелектуальної міграції, вважаємо, що активізація процесів інтелектуальної міграції залежить як від універсальних, так і від специфічних факторів. Ці фактори охоплюють низку соціальних, економічних, політичних та професійних умов, що створюють обставини для міграції. Кожен фактор відіграє певну роль у формуванні обсягу, напрямку та інтенсивності руху наукових кадрів, суттєво впливаючи на загальне явище..

Основні універсальні фактори, що сприяють інтелектуальній міграції в усьому світі, пов'язані із соціально-економічними умовами, зокрема низькою якістю життя в рідній країні, а також проблемами в науковому секторі. Ключові проблеми включають нерозвинену наукову інфраструктуру, недостатні лабораторні та технічні ресурси, а також недостатню наукову підтримку дослідників. Крім того, падіння престижу науки, слабкі права власності, обмежені довгострокові наукові програми та низький суспільний та урядовий попит на науково-технічні результати сприяють міграції інтелектуальних талантів.

На зовнішню інтелектуальну міграцію впливають різні специфічні фактори, зокрема політичні та правові зміни, такі як падіння «залізної завіси», демократизація та розвиток громадянського суспільства, що скасовують обмеження на еміграцію та підтримують право людей на свободу пересування. Крім того, значну роль відіграють соціально-психологічні фактори, такі як відчуття обмежених перспектив самореалізації та професійного зростання, страх професійної деградації та бажання кращих умов праці, творчої самореалізації та підвищення соціального престижу. Ці сукупні фактори спонукають людей шукати можливості за кордоном для особистого та професійного розвитку.

Міграція спеціалістів зумовлена, головним чином, нерівномірністю в економічному та соціальному розвитку між країнами. Фахівці, як правило, залишають свої рідні країни в пошуках кращої фінансової винагороди, розширених можливостей для творчості та саморозвитку, покращеного лабораторного обладнання, комфортніших умов життя, а також більших громадянських прав і демократичних свобод. Ці фактори мотивують кваліфікованих людей переїжджати в пошуках вищої якості життя та професійної самореалізації.

Що стосується економіки країни, яка приймає інтелектуальних мігрантів, то вона отримує значні переваги завдяки залученню робочої сили на непрестижні та низькооплачувані посади. При тому відтік висококваліфікованих спеціалістів завдає серйозної шкоди державі, яка їх підготувала, адже разом з ними країна втрачає свій найцінніший інтелектуальний ресурс без жодної компенсації – це явище відоме як «відтік мізків», «втеча умів» [22].

Отже, для пом'якшення негативного впливу інтелектуальної міграції важливо впроваджувати політику, спрямовану на збереження та підвищення якості людського капіталу. Міжнародна співпраця в галузі міграції людських ресурсів спрямована на максимізацію вигод шляхом ефективного використання кваліфікованого персоналу. Сприяння контрольованій міграції та вжиття ефективних заходів соціального забезпечення може сприяти інноваційному розвитку, підтримувати технологічний прогрес та забезпечувати оптимальне використання людського потенціалу в різних країнах та регіонах

1.2. Нормативно-правові механізми державного регулювання інтелектуальної міграції в Україні

В епоху глобалізації та швидкого технологічного прогресу інтелектуальна міграція стала вирішальним фактором розвитку людського капіталу та

підтримки національної конкурентоспроможності. Рух висококваліфікованих фахівців, науковців та дослідників через кордони все частіше визнається не лише демографічною чи трудовою тенденцією, а й життєво важливим механізмом обміну знаннями, технологіями та інноваційними практиками. Ця міжнародна мобільність сприяє поширенню досвіду та стимулює інновації, роблячи значний внесок в економічний та технологічний прогрес. Загалом, інтелектуальна міграція відіграє стратегічну роль у формуванні конкурентних переваг країн на світовому рівні [10].

Регулювання міжнародних потоків робочої сили відбувається на різних рівнях – це і національний рівень, і міждержавний рівень, що спричинено існуючими реаліями світової економіки. У сучасній світовій економічній системі посилення міграційних процесів обумовлено низкою причин, серед яких ми виділяємо: існування міжкраїнних відмінностей як життя населення, військові дії в низці регіонів світу, нерівномірність економічного розвитку країн світу, надлишок робочої сили в одних країнах та нестача висококваліфікованих працівників в інших, розвиток інформаційного суспільства та транспортної доступності практично майже будь-яких куточків світу [22].

Сучасна міграційна політика України базується на засадах верховенства права, на перше місце ставить повагу до прав людини та можливість інтеграції у європейський правовий простір. На сучасному етапі міграційна політика України розвивається відповідно до Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, яка була схвалена розпорядженням КМУ від 12 липня 2017 р. № 482-р в редакції від 19.01.2024, [27, с. 204-205]. Цей документ визначає стратегічні напрями державної політики у сфері управління міграційними процесами.

Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року має на меті спрямувати зусилля держави та суспільства у розробці та впровадженні міграційної політики, яка зміцнює українську націю та посилює національну безпеку. Вона спрямована на сприяння соціально-економічному

розвитку, уповільнення скорочення населення, стабілізацію демографічного складу та задоволення потреб економіки в робочій силі, водночас дотримуючись міжнародних стандартів та зобов'язань. Стратегія наголошує на колективному вирішенні міграційних питань, інтеграції міграційної політики з іншими сферами державної діяльності та переході від реактивних до проактивних підходів шляхом прогнозування та запобігання. Вона також розглядає правові та практичні виклики, що виникають внаслідок широкомасштабної військової агресії РФ проти України, забезпечуючи адаптацію рішень до поточних криз [46].

Стратегія наголошує на нормативному підході, зосереджуючись переважно на ролі державних установ та Верховної Ради у формуванні та впровадженні міграційної політики. Її головним завданням є контроль міграційних потоків та регулювання правового статусу мігрантів, а не сприяння розробці політики, пов'язаної із залученням або циркуляцією висококваліфікованих спеціалістів. Примітно, що в стратегії бракує концепцій, пов'язаних з інтелектуальною міграцією, талантами, вченими, дослідниками або визнанням кваліфікацій. Загалом, схоже, що вона надає пріоритет інституційному регулюванню над стратегіями використання людського капіталу та залучення кваліфікованих фахівців.

Таблиця 1.3

Характеристика Законів України, які визначають регулювання інтелектуальної міграції

Нормативний акт	Характеристика регулювання інтелектуальної міграції
Про імміграцію [37]	регулює умови отримання дозволу на постійне проживання та визначає квоти імміграції, в т.ч. для осіб, які мають визначні досягнення у культурі, науці або володіють рідкісною кваліфікацією, що має інтерес для України
Про зайнятість населення [36]	регламентує порядок отримання дозволів на працевлаштування іноземців, що міститься в розділі про застосування праці іноземців та осіб без громадянства
Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства [39]	встановлює правовий статус та загальні правила перебування іноземців в Україні
Про вищу освіту [35]	визначає академічну мобільність та визнання результатів навчання

Джерело: узагальнено на основі [35; 36; 37; 39; 46].

Нормативно-правовою основою регулювання інтелектуальної міграції є чотири основних закони України (табл. 1.3), які визначають квоти інтелектуальної міграції, визначають правовий статус іноземців, умови їхньої зайнятості, регулювання академічної мобільності.

До основних Законів України, які регулюють регулювання інтелектуальної міграції належать наступні:

- Про вищу освіту: Закон України в редакції від 22.09.2025 [35];
- Про зайнятість населення: Закон України в редакції від 12.09.2025 [36];
- Про імміграцію: Закон України в редакції від 05.08.2025 [37];
- Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України в редакції від 05.08.2025 [39].

Аналіз Законів України виявляє значну прогалину в національному законодавстві щодо комплексного управління інтелектуальною міграцією. Чинні закони регулюють лише окремі аспекти, такі як академічна мобільність, працевлаштування іноземців та визнання кваліфікацій, не забезпечуючи єдиної системи. Примітно, що немає конкретних правових положень щодо залучення, повернення або утримання висококваліфікованих спеціалістів, а також немає стимулів для сприяння інтеграції іноземних талантів. Крім того, законодавству бракує механізмів для створення національної системи руху талановитих людей, що підкреслює необхідність більш цілісного підходу до ефективного регулювання інтелектуальної міграції.

Таблиця 1.4

Характеристика Директива, які визначають регулювання інтелектуальної міграції в ЄС

Нормативний акт	Характеристика регулювання інтелектуальної міграції
Директива (ЄС) 2021/1883 [52]	модернізувала систему Блакитної карти ЄС
Директива (ЄС) 2016/801[53]	спрямована на спрощення умов мобільності для дослідників, науковців і студентів

Джерело: узагальнено на основі [52; 53].

В законодавстві Європейського Союзу, на відміну від України, сформовано цілісний нормативно-правовий механізм підтримки інтелектуальної міграції, цей механізм поєднує правові, економічні та освітні інструменти (табл. 1.4).

Ключову роль у процесі регулювання інтелектуальної міграції в ЄС відіграють такі документи, як Директива 2021/1883 [52] та Директива (ЄС) 2016/801 [53]. Ці документи встановлюють рамки для створення єдиного європейського простору талантів, що сприяє міграції фахівців як каталізатору сталого економічного та соціального зростання. Вони встановлюють прозорі правила в'їзду, працевлаштування та мобільності висококваліфікованих працівників, спрощують процеси визнання дипломів та сприяють партнерству між ЄС та третіми країнами у сфері розвитку людського капіталу. Директива (ЄС) 2021/1883 [52] слугує комплексним регуляторним інструментом, який керує міграцією фахівців, балансує права людини, потреби ринку праці та національний суверенітет. На відміну від ЄС, в Україні наразі відсутня подібна регуляторна база, що перешкоджає її здатності ефективно залучати та утримувати кваліфіковані таланти.

Директива (ЄС) 2021/1883 [52] має на меті створити єдину правову базу в Європейському Союзі для залучення висококваліфікованих працівників через систему «Блакитних карт», підкреслюючи важливість інституційної співпраці між державами-членами. Вона наголошує на управлінні людським капіталом, зосереджуючись на проживанні, зайнятості, навичках та соціальному захисті, відображаючи комплексний підхід, який збалансовує економічні та гуманітарні стимули. Директива сприяє мобільності, возз'єднанню сімей та соціальним гарантіям, розглядаючи інтелектуальну міграцію як життєво важливий компонент політики розвитку та інновацій. На відміну від українських нормативних актів, вона передбачає чіткі кваліфікаційні критерії та прозорі процедури, створюючи стабільні правила для талановитих фахівців та сприяючи взаємним зобов'язанням між роботодавцями та державами,

позиціонуючи право як інструмент для залучення та інтеграції кваліфікованих мігрантів, а не як обмеження їхнього пересування.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

На активізацію інтелектуальної міграції впливають як універсальні фактори, такі як погані соціально-економічні умови та нерозвинена наукова інфраструктура в країнах походження, так і специфічні фактори, такі як політичні зміни та соціально-психологічні мотиви. Ці фактори спонукають кваліфікованих фахівців шукати кращих можливостей за кордоном, мотивованих покращеними умовами праці, соціальним престижем та перспективами самореалізації. У той час як країни походження отримують вигоду від припливу талановитих людей, країни походження часто страждають від відтоку мізків, що підкреслює необхідність політики, яка сприяє сталому розвитку людського капіталу та міжнародній співпраці для максимізації переваг міграції.

Отже, українська правова система поступово наближається до європейських стандартів управління міграційними процесами, що підтверджується прийняттям Стратегії державної міграційної політики України до 2025 року та імплементацією норм Угоди про асоціацію з ЄС. Також було проведено реформи в законодавстві, що стосується зайнятості, наукової та інноваційної діяльності. Однак відсутність цілісної законодавчої бази, спеціально спрямованої на розвиток інтелектуальної міграції, у поєднанні з фрагментованими регуляторними механізмами призводить до невирішених питань. Отже, існує нагальна потреба в систематичному аналізі правових актів, що формують умови для інтелектуальної міграції в Україні, забезпеченні їхньої відповідності сучасним вимогам ринку праці та зобов'язанням щодо європейської інтеграції.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз міграційних процесів в Україні під час війни

В умовах глобалізації активна мобільність робочої сили зробила міжнародну міграцію робочої сили дедалі більш значущою для світової економіки. Це явище відіграє вирішальну роль у формуванні національного економічного розвитку, трансформації ринків праці та впливі на виробничі фактори. Хоча воно пропонує переваги як країнам-донорам, так і країнам-реципієнтам, воно також створює такі ризики, як відтік кваліфікованих кадрів, соціальна напруженість та демографічні зрушення.

Україна є ключовим експортером робочої сили до Європейського Союзу та інших країн, при цьому глобалізація та інтернаціоналізація виробництва впливають на національні ринки праці через збільшення зовнішньої міграції та наслідки кризи. Під час війни міграційні потоки, включаючи біженців та трудових мігрантів, різко зросли, що суттєво вплинуло на ринки праці як України, так і країн-реципієнтів. Такий рух людей за кордон може посилити дефіцит кваліфікованої робочої сили в Україні.

Під час війни в Україні міграція населення стала глобальним явищем. Ця міграція може бути тимчасовою або постійною та охоплює як низькокваліфікованих, так і висококваліфікованих працівників.

За даними Міністерства економіки України [24], станом на 20 березня 2025 р. у усьому світі було зафіксовано 6,933 млн. біженців з України (з них 6,373 млн. перебувають в Європі та 0,56 млн. осіб зафіксовано за межами Європи) (табл. 2.1). Це колосальний відтік населення з України у порівнянні зі станом на 31.12.2023 р. коли за межами держави перебувало близько 0,5 млн. осіб.

Основний потік біженців показаний на рис. 2.1. Він направлений в такі

Біженці з України зафіксовані в Європі та за її межами, млн. осіб

Категорія біженців	Станом на			
	06.06.2023	03.10.2023	31.12.2023	14.03.2024
Біженці за межами Європи	0,345	0,369	0,470	0,503
Біженці в Європі	5,935	5,835	5,975	5,983
Разом	6,280	6,204	6,445	6,486
	13.06.2024	16.09.2024	16.12.2024	17.04.2025
Біженці за межами Європи	0,558	0,571	0,560	0,560
Біженці в Європі	5,977	6,218	6,254	6,358
Разом	6,535	6,789	6,814	6,918

Джерело: дані [24].

розвинені європейські країни як Німеччина (1243,4 тис. осіб), Польща (998,1 тис. осіб), Чехія (398,6 тис. осіб), Велика Британія (254,0 тис. осіб), Іспанія (235,7 тис. осіб), Італія (170,6 тис. осіб), Франція (70,5 тис. осіб) [22].

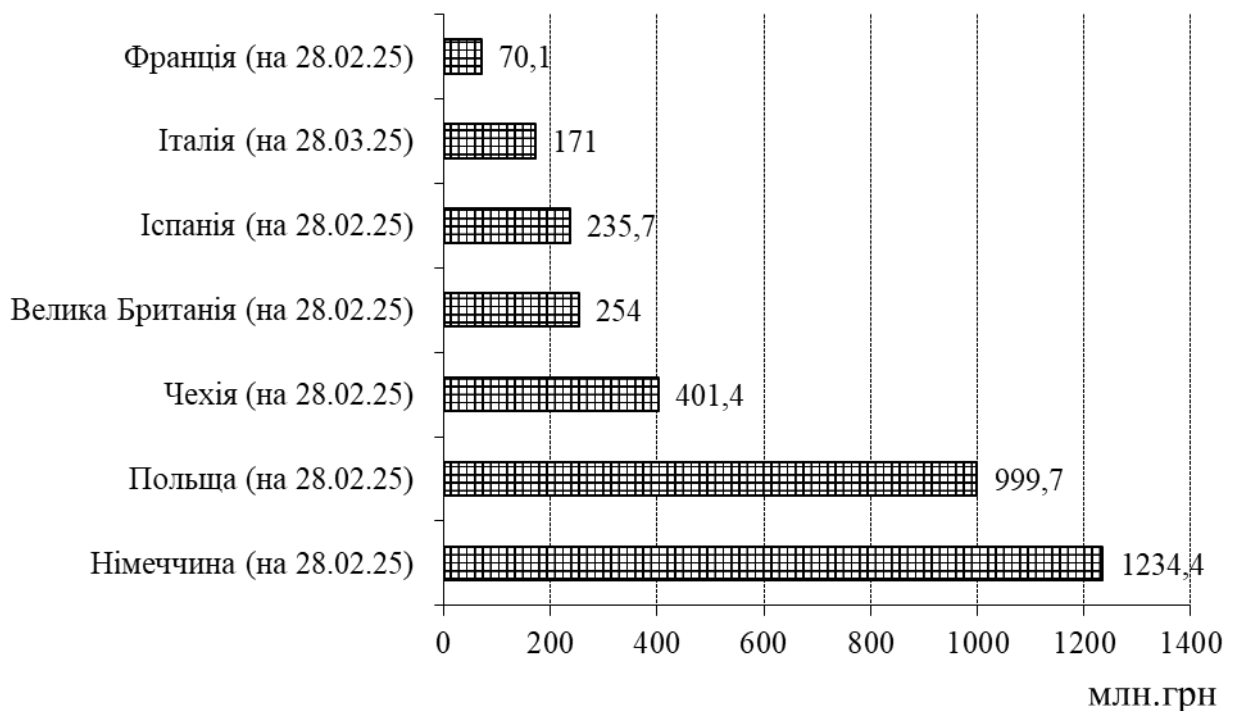

Рис. 2.1. Основний потік біженців в країнах Європи

Джерело: дані [24].

Мільйони українців були змушені покинути свої домівки та шукати притулку за кордоном через триваючу війну в Україні. Хоча більшість європейських країн продовжують приймати та підтримувати біженців, кількість заяв про надання притулку поступово зменшується. Рівень зайнятості серед українських біженців різниться залежно від країни, причому Польща лідирує з 65 %, а найнижчі показники спостерігаються в Німеччині, Італії та Швейцарії на рівні 19 %.

До цих даних слід ставитися з обережністю, особливо під час проведення подальших розрахунків. По-перше, дані про міграцію в межах Росії та Білорусі неможливо перевірити. По-друге, відбувається подвійний підрахунок. Багато мігрантів з окупованих східних територій не мали іншого вибору, окрім як перетнути російський кордон. Однак деякі з них зрештою дісталися західних країн або територій, контрольованих Україною. Деяким громадянам вдалося отримати тимчасовий захист або зареєструватися як мігранти в кількох країнах, зокрема за межами Європи. Крім того, через особливості місцевих процедур або відсутність відповідних даних, ці оцінки не враховують належним чином повернення до України або міграційні потоки в межах Європи.

Вважаємо, що дані Центру економічної стратегії (ЦЕС) [50] більш точно оцінили кількість українських мігрантів за кордоном, використовуючи дані прикордонних служб. За оцінками ЦЕС [50] станом на листопад 2024 року за кордоном перебуває 5,2 мільйона українських біженців, з яких 3,649 мільйона покинули Україну через західні кордони. З початку повномасштабної війни Україну покинули загалом 43,0 мільйони людей, а 39,3 мільйона повернулися, що свідчить про чисту втрату тих, хто виїхав і не повернувся. Ця цифра не враховує українців, які були змушені виїхати через Росію чи Білорусь, що підкреслює ширший масштаб переміщення, спричиненого конфліктом.

За оцінками Центру економічної стратегії [50] з тих українців, які виїхали через кордони з країнами Європи станом на початок грудня 2024 року за кордоном залишається 3,649 млн осіб (рис. 2.2 дод. А).

В таблиці 2.2 наведена кількість українців, що перетнули кордони з країнами Європи згідно даних УВКБ ООН, даних держорганів Молдови та Румунії, а також Угорської Словацької й Польської прикордонних служб (за 2022 рік та даних ДПСУ (починаючи з січня 2023 року) за кількістю перетинів кордону саме громадян України.

Таблиця 2.2

Кількість українців, що перетнули кордони з країнами Європи з початку війни в Україні

Місяць	Рух українців через державний кордон						Залишається за кордоном, тис. осіб		
	повернулося більше чим виїхало, тис. осіб			приїхало більше чим повернулося, тис. осіб			2022 р.	2023 р.	2024 р.
	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.			
січень					88	62		3184	3320
лютий				509	120	48	509	3304	3368
березень		27		2496		18	3005	3277	3386
квітень		113	55	257			3262	3164	3331
травень	106				33	148	3156	3197	3479
червень	73				152	195	3083	3349	3674
липень	22	51	22				3061	3298	3652
серпень	123	140	88				2938	3158	3564
вересень	0				107	64	2938	3265	3628
жовтень		21		52		8	2990	3244	3636
листопад				68	21	13	3058	3265	3649
грудень		7		38			3096	3258	

Джерело: розраховано за даними [50].

Масовий відтік українців за кордон розпочався у березні 2022 року, коли країну покинули 2,5 мільйона осіб, але навесні темпи сповільнилися, оскільки повернулося більше людей. Протягом 2022 та 2023 років сезонні коливання впливали на міграційні моделі, зі збільшенням відтоку в періоди російських ударів та перебоїв з постачанням енергії, а також тимчасовим поверненням у спокійніші часи. У 2024 році чистий відтік продовжився, зумовлений постійними проблемами безпеки та енергетичними проблемами, з короткостроковими коливаннями під час шкільних канікул та сезонних змін, а майбутні міграційні тенденції сильно залежать від безпеки та стабільності України.

Далі проведемо дослідження, якісного потенціалу українців, які як біженці знаходяться за межами України. На рис. 2.3 (дод. Б) відображено вікову та гендерну структуру біженців.

Більшість українських біженців – це дорослі жінки, які станом на грудень 2024 року становили 44 % усіх біженців за кордоном, що менше з 50 % на початку року. Частка дорослих чоловіків зросла до 27 % порівняно з 18 % у січні 2024 року. Жінки з дітьми залишаються найбільшою групою, причому більшість біженців у віковій групі 35-44 років виїхали зі своїми дітьми, хоча частка дітей серед біженців дещо зменшилася з 32 % до 29 %.

Міграція жінок та дітей для України призводить як до демографічної кризи, так й інтелектуальних втрат. Серед українок, що виїхали, переважна більшість – близько 60-70 % має вищу освіту, а це робить їх конкурентоспроможними на ринку праці, а також збільшує шанси адаптуватись в країнах перебування [23, с. 95].

Виїзд низькокваліфікованих працівників зазвичай не завдає значної шкоди країні, особливо за умов високого рівня безробіття. Однак міграція висококваліфікованої робочої сили має більш негативний вплив на країни походження, призводячи до зниження наукового потенціалу та людського капіталу, що, у свою чергу, спричиняє дефіцит кваліфікованих працівників. Цей дефіцит може знизити продуктивність праці та спричинити різке зростання заробітної плати в певних галузях промисловості в періоди зростання.

Міграція працівників з України через воєнний стан призвела до значного дефіциту робочої сили в країні, особливо в таких галузях, як машинобудування, будівництво та державні послуги. Цей відтік мігрантів сприяв скороченню робочої сили та прискорив скорочення населення. В результаті Україна стикається з проблемами у заповненні важливих посад, таких як швачки, слюсарі та електрики, що впливає на економічну стабільність та розвиток.

Після дозволу уряду покидати Україну молодим людям поточні міграційні потоки складаються переважно з економічно активної молоді, що створює значні проблеми для демографічного майбутнього України. А ще

багато біженців – це діти, існує ризик, що вони виростуть і шукатимуть роботу за кордоном, що потенційно може призвести до серйозного демографічного спаду. Крім того, після війни можливість приєднання чоловіків до жінок і дітей серед мігрантів може ще більше загострити демографічні проблеми, з якими стикається Україна.

Отже на початок 2025 року за різними підрахунками за кордоном залишається від 3,6 до 6,9 млн осіб, більшість з яких мають високий рівень освіти та кваліфікації та можуть працювати. Якщо до початку повномасштабної війни в Україні основною причиною міграції українців за кордон було працевлаштування, зумовлене труднощами у пошуку добре оплачуваної роботи всередині країни. Протягом останніх років економічні проблеми посилювалися політичними та безпековими проблемами, що призвело до сплеску міграційних намірів та активності. Війна ще більше посилює інтелектуальну міграцію з України, рівень якої і до початку повномасштабного вторгнення РФ був досить на високому рівні. Порушення повсякденного життя та професійної діяльності, спричинені війною, ще більше посилюють бажання населення мігрувати. Отже міграція з України висококваліфікованих та освічених людей з країни призводить до зниження її науково-технологічного потенціалу, що перешкоджає інноваціям та економічному розвитку.

2.2. Оцінка наявного інтелектуального капіталу та державне регулювання інтелектуальною міграцією в сучасних умовах

Незважаючи на виклики, спричинені війною, Україна продовжує просувати реформи у сфері інтелектуальної власності, узгоджуючи своє законодавство з європейськими стандартами та спрощуючи адміністративні процеси для заявників. Ці зусилля демонструють стійкість країни та її відданість розвитку сектору інтелектуальної власності, який відіграє вирішальну роль у відновленні економіки. Здатність України підтримувати та

вдосконалювати цю сферу попри глобальні труднощі підкреслює її відданість інтеграції в міжнародний ринок інновацій.

Наразі Україна все ще має достатній науковий потенціал, оскільки українці мають давнє інтелектуальне прагнення до освіти та знань, усвідомлюючи їхню цінність у суспільному розвитку.

Навіть у сучасних кризових умовах винахідницька спільнота та бізнес показують динаміку: загалом за 2024 рік на об'єкти промислової власності (ОПВ) було подано 31183 заявки (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Надходження заявок на об'єкти промислової власності за 2020-2024 рр.

Об'єкти промислової власності	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Зміна 2024 р. до 2020 р.		Зміна 2024 р. до 2023 р.	
						+,-	у %	+,-	у %
Усього надійшло, шт	38388	41003	22195	32759	31183	-7205	-18,8	-1576	-4,8
Винаходи	3194	3390	2758	2911	2559	-635	-19,9	-352	-12,1
Корисні моделі	5273	4427	2378	3504	3748	-1525	-28,9	244	7,0
Промислові зразки	2025	1836	825	1112	1059	-966	-47,7	-53	-4,8
Торговельні марки	27896	31350	16234	25232	23817	-4079	-14,6	-1415	-5,6

Джерело: розраховано за даними [34].

Кількість поданих заявок на ОПВ у 2024 році була меншою від 2020 року на 7205 шт. чи на 18,8 %, а порівняно 2023 року на 1576 шт. чи на 4,8 %.

Кількість реєстрацій ОПВ залежить від обсягу отриманих заявок. Незважаючи на складні обставини та триваючу війну у 2024 році кількість реєстрацій ОПВ продовжувала зростати, і загалом було проведено 20090 реєстрацій (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Реєстрація заявок на об'єкти промислової власності за 2020-2024 рр.

Об'єкти промислової власності	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Зміна 2024 р. до 2020 р.		Зміна 2024 р. до 2023 р.	
						+,-	у %	+,-	у %
Усього зареєстровано, шт	30251	30867	20325	19178	20090	-10161	-33,6	912	4,8
Винаходи	2179	2298	1566	1158	1262	-917	-42,1	104	9,0
Корисні моделі	6385	4363	2074	2712	3174	-3211	-50,3	462	17,0
Промислові зразки	2047	1751	656	778	911	-1136	-55,5	133	17,1
Торговельні марки	19640	22455	16029	14530	14743	-4897	-24,9	213	1,5

Джерело: розраховано за даними [34].

Кількість зареєстрованих заявок на ОПВ у 2024 році була меншою від 2020 року на 10161 шт. чи на 33,6%, але порівняно 2023 року більшою на 912 шт. чи на 4,8%. Оцінюючи показники прийняття та реєстрації заявок на об'єкти інтелектуальної власності, можна побачити, що загалом тенденція в секторі промислової власності є досить позитивною.

Інновації – це ключовий елементи для подолання внутрішніх викликів для України під час російської агресії. Інновації та дослідження є показниками рівня економічного розвитку країни, як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Витрати на дослідження та розробки є показником зусиль урядів та підприємств щодо отримання конкурентної переваги в галузі науки і технологій [51, с. 17].

На рис. 2.4 (дод. В) висвітлено порівняння витрат України дослідження та розробки у відсотках від ВВП з інвестиціями інших країн, включаючи США, Японію, Корею, Фінляндію, Німеччину та Канаду, які відомі своїми високими стандартами освіти та сильними дослідницькими та інноваційними секторами.

Порівняно з іншими країнами, Україна має найнижчі витрати на дослідження та розробки у відсотках від ВВП, і вони знизилися між 2010 і 2022 роками з 0,8 % до 0,33 %.

Динаміку витрат на дослідження і розробки за секторами діяльності відображено на рис. 2.5 (дод. Г).

Витрати на наукові дослідження та розробки значно зросли з 9 млрд до 21,3 млрд гривень між 2010 і 2023 роками, майже у 2,4 раза, хоча інфляція знизилась реальну вартість цього фінансування. Спочатку бізнес-сектор домінував у фінансуванні досліджень та розробок, складаючи близько 57-62 %, при цьому державний сектор та сектор вищої освіти забезпечили близько 36 % та 6 % відповідно. Починаючи з 2017 року, частка державного сектору зросла до понад 58 %, тоді як частка бізнес-сектору дещо зменшилася, але потім у наступні роки відновила приблизно до 56-59 %, при цьому сектор вищої освіти зберігав стабільну частку приблизно 7 %.

Незважаючи на збільшення бюджетних асигнувань на дослідження та розробки, Україна продовжує стикатися зі значним недофінансуванням науки, застарілою інфраструктурою дослідницьких установ та низьким попитом на наукові результати. Ці проблеми, у поєднанні з низьким соціальним статусом вітчизняних науковців та кваліфікованих спеціалістів, сприяють еміграції українських науковців. Відсутність превентивної державної міграційної політики ще більше загострює цю проблему, оскільки сприятливе дослідницьке середовище за кордоном, кращі кар'єрні перспективи, доступ до сучасних знань та вищий рівень життя мотивують науковців шукати можливості за межами України.

Україна наразі має значну кількість наукових і технічних людських ресурсів. Однак через різні політичні, економічні та соціальні виклики Україна вже втратила близько третини свого наукового потенціалу та продовжує зазнавати втрат. Інтелектуальні мігранти перетинають національні кордони переважно у пошуках кращих умов праці, технологічно розвинених лабораторій та сучасних робочих місць, а також вищої оплати праці. Ключовими факторами, що приваблюють цих мігрантів, є розвиток сприятливого середовища для накопичення наукових знань та сприяння міжнародним програмам обміну інформацією, спрямованим на підвищення кваліфікації вчених. Багато розвинених країн активно прагнуть залучити іноземні інтелектуальні таланти за допомогою різних ініціатив, таких як гранти, можливості навчання та освітні проекти.

Багато українських науковців, які залишають країну, не обов'язково працюють за кордоном у своїй галузі; лише близько 20 % інтелектуальних мігрантів знаходять роботу, пов'язану зі своєю спеціалізацією, часто серед найкваліфікованіших та міжнародно визнаних експертів. Більшість виїжджають не виключно з професійних причин, а й насамперед у прагненні кращого матеріального добробуту. Економічні фактори, такі як вища заробітна плата та покращені умови праці та життя, відіграють значну роль у мотивації цих висококваліфікованих людей шукати можливості в інших місцях.

Такий показник як індикатор відтоку мізків (рис. 2.6, дод. Д) враховує економічний вплив переміщення людей (з економічних чи політичних причин) та наслідки, які це може мати для розвитку країни. Чим вищий індекс, тим більше переміщення людей [56].

Останнє значення з 2024 року становить 8,4 індексних пункти, що нижче за 8,9 індексних пункти у 2023 році. Для порівняння, середній світовий показник становить 4,98 індексних пункти, на основі даних зі 176 країн [54]. Історично склалося, що середній показник для України з 2017 по 2024 рік становить 6,26 індексних пункти. Мінімальне значення, 4,9 індексних пункти, було досягнуто у 2018 році, тоді як максимальне – 8,9 індексних пункти – було зафіксовано у 2023 році.

Кількість людей, залучених до наукових досліджень та розробок, значно зменшилася зі 182,5 тисячі у 2010 році до 53,2 тисячі у 2023 році, головним чином через скорочення кількості дослідників, технічних спеціалістів та допоміжного персоналу. Незважаючи на це скорочення, у 2023 році спостерігалось 10% збільшення кількості персоналу, що займається дослідженнями та розробками, порівняно з 2022 роком, що зумовлено зростанням кількості дослідників та допоміжного персоналу, тоді як кількість технічних спеціалістів продовжувала скорочуватися. Протягом 2010–2023 років склад працівників, що займається дослідженнями та розробками, залишався відносно стабільним: дослідники становили найбільшу частку, допоміжний персонал поступово збільшувався, а технічні спеціалісти постійно становили найменшу групу (рис. 2.7, дод. Е).

Між 2010 і 2023 роками в Україні спостерігалось значне скорочення кількості організацій, що проводять дослідження та розробки (НДДКР), на 58% з 1303 до 547 одиниць. Це скорочення було зумовлене, головним чином, скороченням у бізнес-секторі (83,8 %), державному секторі (36 %) та вищій освіті (33,1 %), причому тенденція прискорилося після 2019 року (рис. 2.8, дод. Ж). Структурний зсув спонукав до зменшення кількості бізнес-організацій та збільшення кількості державних та вищих навчальних закладів, але загальне

скорочення кількості організацій, що здійснюють дослідження та розробки, становить загрозу для наукового потенціалу та майбутнього соціально-економічного розвитку України.

Ситуація, що склалася з проведенням наукових досліджень не дає вагомих підстав сподіватися на швидкий технологічний прорив України у галузях економіки та може свідчити про подальший відтік інтелектуального потенціалу з України. Проте незважаючи на такі невдачі, інтелектуальний потенціал України попри постійні труднощі залишається важливим активом.

Державне управління інтелектуальною міграцією в Україні здійснюється через систему органів виконавчої влади, відповідальних за формування та реалізацію узгодженої політики у сфері людського капіталу.

Міністерство внутрішніх справ України (МВС) є головним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію міграційної політики країни, включаючи питання, пов'язані з імміграцією, еміграцією, громадянством, реєстрацією та біженцями. Воно контролює діяльність Державної міграційної служби (ДМС), яка відповідає за виконання цієї політики та боротьбу з нелегальною міграцією. Уряд спрямовує та координує зусилля цих органів через Міністра внутрішніх справ для забезпечення ефективного управління питаннями, пов'язаними з міграцією в т.ч. інтелектуальною.

Першочергові завдання міграційної політики України, як окреслили представники МВС, зосереджені на забезпеченні безпеки держави та її громадян у поточній міграційній ситуації. Вони спрямовані на розробку комплексних політичних, безпекових, соціально-економічних та житлових умов для підтримки як громадян, так і мігрантів. Крім того, політика наголошує на підтримці міцних зв'язків з діаспорою та громадянами за кордоном, а також на впровадженні прозорі та ефективної системи трудової та інтелектуальної міграції.

ДМС працює через мережу територіальних відділів, включаючи центральний офіс, 23 територіальні управління та 425 територіальних відділів.

До її управління входять центри розміщення біженців, центри тримання іноземців та осіб без громадянства, а також державне підприємство «Документ», яке керує Єдиним державним демографічним реєстром і надає різні послуги, пов'язані з міграцією, такі як видача біометричних документів, апостиль, страхові поліси, довідки про судимість та офіційні переклади. Підприємство також має 38 сервісних центрів, 14 з яких розташовані за кордоном, для полегшення доступу громадян до цих послуг.

Державна прикордонна служба України (ДПСУ) відповідає за охорону та регулювання перетину кордону, а також бере участь у боротьбі з організованою злочинністю та незаконною міграцією вздовж кордонів України. Її обов'язки включають запобігання несанкціонованому в'їзду та виїзду, контроль за дотриманням іноземцями та особами без громадянства прикордонного законодавства та прийняття рішень щодо видворення або повернення порушників. Крім того, ДПСУ має повноваження затримувати осіб, які порушують прикордонне законодавство, та за необхідності розміщувати їх у пунктах тимчасового проживання.

У Положенні про Державну міграційну службу зазначено, що хоча служба займається питаннями, пов'язаними з іноземцями та особами без громадянства в Україні, трудовою та інтелектуальною міграцією переважно керують Міністерство економіки та Міністерство освіти і науки відповідно. Міністерство економіки відповідає за розробку та реалізацію політики щодо праці, зайнятості та трудової міграції, але лише деякі з його понад 300 функцій безпосередньо стосуються інтелектуальної міграції. Міністерство бере участь у впровадженні імміграційного законодавства України, затверджуючи переліки спеціальностей та кваліфікаційних вимог, необхідних для імміграції.

Міністерство економіки України контролює функції трудової та інтелектуальної міграції через Державну службу зайнятості – централізовану мережу установ, відповідальних за зайнятість, міграцію та соціальний захист від безробіття. Діяльність Служби спрямовується та координується Міністерством для забезпечення ефективного управління питаннями зайнятості

та міграції. Крім того, Міністерство щорічно затверджує переліки спеціальностей та кваліфікаційні вимоги для іноземних спеціалістів та працівників відповідно до імміграційного законодавства України.

Державна служба України з питань праці діє під керівництвом уряду через Міністра економіки та відіграє певну роль у регулюванні питань трудової та інтелектуальної міграції. Її обов'язки включають забезпечення охорони праці та нагляд за дотриманням трудового законодавства. Крім того, служба контролює працевлаштування іноземців та осіб без громадянства, щоб забезпечити належне дотримання нормативних актів.

Міністерство соціальної політики України (МСП) відповідає за розробку та реалізацію державної політики щодо запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею. Воно також формулює пропозиції щодо вдосконалення політики демографічного розвитку, включаючи регулювання міграції. Крім того, МСП веде Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб для підтримки цих зусиль.

Міністерство прагне сприяти створенню в Україні сприятливого соціального середовища, яке заохочує інтелектуальних мігрантів залишатися в країні, повертатися після виїзду та підтримувати міцні зв'язки з батьківщиною під час перебування за кордоном. Загалом, роль Міністерства полягає у створенні умов, що зміцнюють національну лояльність та соціальну стабільність.

Міністерство закордонних справ України відіграє ключову роль в управлінні функціями, пов'язаними з міграцією, включаючи формулювання та реалізацію зовнішньої політики, захист прав громадян України та юридичних осіб за кордоном, а також розвиток відносин з українцями за кордоном та їхніми об'єднаннями. Воно також забезпечує конституційні права громадян України за кордоном на участь у виборах та референдумах, а також займається видачею паспортів громадянам за кордоном. Крім того, Консульська служба у складі Міністерства видає візи іноземцям та особам без громадянства, які

бажають в'їхати або проїхати транзитом через Україну, як фізично, так і в електронному вигляді.

Міністерство освіти і науки України (МОН) відіграє ключову роль у регулюванні інтелектуальної міграції, організовуючи набір іноземців та осіб без громадянства для навчання в Україні, контролюючи дотримання навчальними закладами вимог та ведучи облік. Воно також встановлює вимоги до оцінювання володіння українською мовою, що є важливим для натуралізації, та займається визнанням іноземних документів про освіту та наукових звань. Крім того, МОН підтримує освітні потреби шукачів притулку, біженців та осіб, які отримують додатковий захист, сприяючи їхній інтеграції в українське суспільство.

Міністерство освіти і науки відповідає за питання, пов'язані з освітньою міграцією, зокрема за розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти та науки, а також інтеграцію системи вищої освіти України у світовий освітній простір. Воно має на меті розширення можливостей для громадян України навчатися, проходити стажування та брати участь в академічних обмінах за кордоном. Крім того, Міністерство працює над залученням іноземних студентів та осіб без громадянства до українських вищих навчальних закладів і заохочує участь у міжнародних освітніх та наукових заходах.

Новостворене Міністерство національної єдності України (2024 рік) відповідає за захист прав та інтересів українців, які проживають за кордоном, сприяння їхньому добровільному поверненню та підтримку їхньої інтеграції через культурні, освітні та мовні ініціативи у співпраці з Міністерством закордонних справ. Його створення має на меті об'єднати українців за кордоном, зміцнити їхній зв'язок з Україною та протидіяти російській пропаганді та впливу в українських громадах за межами країни. Крім того, міністерство розроблятиме стратегії та програми для заохочення повернення українців, які зараз перебувають за кордоном, на батьківщину.

Ключову роль відіграє Кабінет Міністрів України, який забезпечує загальну координацію міністерств та інтеграцію міграційної політики з Національним планом відбудови.

Служба безпеки України проводить перевірку осіб, які подають заяву на отримання статусу біженця, щоб виявити тих, хто не має права на нього через скоєння тяжких злочинів, таких як злочини проти миру, воєнні злочини, злочини проти людяності чи інші тяжкі неpolitичні правопорушення. Крім того, вона надає дозвіл на працевлаштування іноземців з рф, республіки білорусь та інших держав, які вважаються загрозою для України. Ці заходи спрямовані на забезпечення національної безпеки та запобігання в'їзду та працевлаштуванню осіб, які становлять загрозу для країни.

Окремі компетенції щодо різних аспектів міграції населення в Україні покладена на окремі комітети Верховної Ради. До них належать Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій, національних меншин та міжетнічних відносин; Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів; Комітет з питань освіти, науки та інновацій; та Комітет з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва. Кожен комітет відповідає за вирішення різних аспектів, пов'язаних з міграцією та питаннями народонаселення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Державне управління інтелектуальною міграцією в Україні здійснюється через систему органів виконавчої влади, відповідальних за формування та реалізацію узгодженої політики у сфері людського капіталу.

Поточна війна, що триває в Україні, призвела до значних переміщень населення, що суттєво вплинуло на демографічний та соціально-економічний розвиток країни. Отже, міграційні питання мають бути інтегровані в процес прийняття рішень у різних секторах, таких як оборона, праця та освіта. Крім

того, комплексна міграційна політика, узгоджена з ширшими стратегіями розвитку та післявоєнного відновлення України, є надзвичайно важливою, що вимагає скоординованих зусиль державних установ, громадянського суспільства, бізнесу та міжнародних організацій для ефективного вирішення міграційних проблем, що розвиваються.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

3.1. Інституційне та організаційне забезпечення державного регулювання інтелектуальної міграції в Україні

Україна наразі є значним донором мігрантів, зазнаючи значних втрат, зокрема у вигляді висококваліфікованих кадрів та представників наукової та творчої еліти. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексної державної стратегії, яка ґрунтується на чіткому розумінні суті проблеми. Для розробки ефективних відповідей на виклик міграції науковій спільноті важливо досліджувати як практичні, так і теоретичні аспекти інтелектуальної міграції, формуючи міцну основу для розробки політики.

Основними причинами еміграції висококваліфікованих кадрів з України є триваюча війна, політична нестабільність, економічні труднощі та соціальна напруженість у країні. Ці фактори разом створюють середовище, яке спонукає кваліфікованих фахівців шукати кращих можливостей в інших місцях. В результаті Україна стикається з проблемами утримання талановитої робочої сили, що може вплинути на її загальний розвиток та стабільність.

Основною мотивацією інтелектуальної міграції з України є бажання покращити фінансові умови шляхом підвищення заробітної плати та доходів. Крім того, науковці прагнуть кращих умов праці та життя, а також більш перспективних перспектив професійного розвитку. До факторів, що сприяють цьому, належать високий рівень безробіття, застаріла наукова інфраструктура, обмежена підтримка дослідницької діяльності та низький попит на високотехнологічну вітчизняну продукцію, що перешкоджає науковому прогресу та кар'єрному зростанню в Україні.

Загалом, щоб зменшити масштаби відтоку мізків, уряд повинен зосередити свою політику на розвитку та ефективному використанні інтелектуального потенціалу. Конкретні заходи включають:

- заохочувати талановиту молодь до активної участі в науковій діяльності;
- забезпечити належне фінансування наукової сфери;
- забезпечити гідну оплату праці тих, хто працює в науковій сфері;
- викоринити корупцію на всіх рівнях, особливо в освіті;
- забезпечити оновлення матеріально-технологічної бази для наукових досліджень;
- визначити пріоритетні наукові напрямки для національної підготовки дослідників;
- створити сприятливі умови праці та оснастити дослідників необхідним лабораторним обладнанням для розвитку їхньої творчості та інтелектуального потенціалу;
- підвищити рівень соціального захисту дослідників;
- заохочувати вітчизняні підприємства до ефективного використання результатів досліджень українських вчених;
- посилити співпрацю між вищими навчальними закладами та науково-дослідними інститутами;
- використати систему фінансування досліджень;
- розробити низку заходів підтримки міжнародно визнаних вчених та експертів (наприклад, створення для них нових лабораторій та науково-дослідних інститутів);
- підвищити ефективність науки та освіти. З огляду на складну ситуацію, можливо, нам варто тимчасово відмовитися від деяких проектів та зосередити наші зусилля та кошти на окремих дослідженнях, які зрештою можуть створювати сучасні технології та конкурентоспроможні продукти;

зменшити кількість вищих навчальних закладів з недостатньою кількістю дослідницьких фондів та викладацького складу;

– спираючись на досвід Угорщини, Польщі та інших країн, де потік дослідників також різко зріс, нам слід створити «програму фінансування для тих хто повертається».

Україні слід використовувати досвід країн ЄС для створення спільних дослідницьких центрів, які покращать дослідження та розробки, підвищать конкурентоспроможність української наукової продукції та сприятимуть інтеграції у світові ринки. Ці центри фінансуватимуться з бюджету Європейської Комісії за допомогою непрямих та скоординованих механізмів, при цьому ЄС виступатиме замовником, контролюватиме реалізацію проектів та представлятиме інтереси громади. Одним із потенційних підходів є створення таких дослідницьких центрів та центрів трансферу технологій у рамках існуючих програм ЄС, за участю представників української наукової діаспори з країн-членів ЄС.

Для збереження та примноження інтелектуального потенціалу України вкрай важливою є збалансована превентивна міграційна політика. Це включає пріоритет інноваційного розвитку шляхом державної підтримки інвестицій, венчурних фондів та спеціальних економічних зон, а також реформування освітніх та наукових установ для розвитку сучасних наукових парків та інноваційних кластерів. Збільшення фінансування науки та надання матеріальної підтримки вченим мають вирішальне значення для стимулювання досліджень, підвищення престижу наукової роботи та залучення талановитої молоді. Крім того, розширення міжнародного наукового співробітництва, інтеграція української науки в європейський науковий простір та ведення обліку інтелектуальних емігрантів можуть залучати інвестиції, сприяти спільним дослідницьким проектам та зміцнювати позиції України у світових науково-технологічних мережах.

Адаптація європейських практик управління міграцією до контексту України, враховуючи триваючу війну, децентралізацію, обмежені ресурси та

цїлі європейської інтеграції, має вирішальне значення. Практичні рекомендації включають розробку комплексної регіональної міграційної стратегії, яка збалансує централізоване планування з місцевими потребами, створення систем моніторингу соціально-економічних наслідків та підвищення потенціалу місцевих громад щодо обслуговування мігрантів та ВПО. Крім того, для ефективного управління міграцією в Україні важливими є сприяння партнерству між державними установами, неурядовими організаціями та бізнесом, впровадження механізмів фінансового вирівнювання та використання цифрових технологій.

Якщо Україна успішно просуне свою програму реформ, зокрема в освіті, це може сприяти поверненню своїх громадян, які прагнуть професійного розвитку. Країні необхідно розробити свою інтелектуальну політику, щоб знання, винаходи та інновації її вчених насамперед приносили користь її власному економічному зростанню. Пріоритетність внутрішнього наукового прогресу допоможе Україні зміцнити свою економіку та національний розвиток.

Проблема біженців та висококваліфікованих трудових мігрантів, які не повертаються до України, набула дедалі більшої актуальності, особливо після початку масштабної російської агресії. Війна призвела до значних міграційних втрат для України, що підкреслює руйнівний вплив цих від'їздів. Дискусії щодо ймовірності неповернення громадян України загострилися, що підкреслює постійні виклики, з якими країна стикнеться після війни через ці міграційні тенденції.

Ключовим фактором, що перешкоджає поверненню біженців, є їхня готовність та очікування щодо міграції, які різняться та залежать від численних факторів, що впливають на мотивацію міграції:

- тривалість війни (чим довша війна, тим менша ймовірність повернення мігрантів);
- масштаби руйнувань, зокрема втрата житла в Україні (чим більші руйнування, тим менша ймовірність їхнього повернення);

- політична ситуація в Україні, особливо з огляду на окуповані частини РФ (мігранти рідше повертаються до вільних районів України, ніж на окуповані території);

- економічні перспективи України, включаючи зусилля з відновлення та їх швидкість (якщо Україна має чітку стратегію відновлення та результати, біженці рідше повертаються до районів з нижчим рівнем життя; якщо Україна має чітку стратегію відновлення та результати, вони рідше повертаються);

- сімейний стан та місцезнаходження інших членів сім'ї, особливо тих, хто був насильно розлучений з сім'єю або загинув на війні (мігранти рідше повертаються, якщо втратили близьких).

- етнічна приналежність (українці навряд чи повернуться на окуповані території, головним чином через страх переслідування);

- тривалість перебування в ЄС (чим довше біженець перебуває в ЄС, тим менша ймовірність його повернення);

- правовий статус іммігранта в ЄС та пов'язана з ним політична ситуація (чим нестабільніший його правовий статус, тим вища ймовірність повернення);

- ступінь інтеграції в приймаючу громаду, місто та країну, зокрема на ринку праці, ринку житла, в системі освіти та володіння мовою (чим вищий ступінь інтеграції іммігрантів та їхніх дітей, тим нижча ймовірність повернення);

- сприйняття іммігрантом життя в ЄС (чим вище вони оцінюють життя в приймаючій країні, тим більша ймовірність того, що вони залишаться).

Отже, багато чого залежатиме від факторів, що впливатимуть на повернення українців, включають возз'єднання сімей, труднощі з пошуком доступного та комфортного житла за кордоном, проблеми з працевлаштуванням, брак фінансових ресурсів та обмеження в соціальних та адміністративних системах країн перебування або України. Крім того, політика ЄС щодо українських біженців також впливає на їхню готовність та здатність повернутися. Якщо політика державного управління буде враховувати ці

фактори у політиці щодо повернення українців, то кількість тих хто повертається буде вищою

Майбутня динаміка міграції в Україні значною мірою залежатиме від різних умов, як сприятливих, так і несприятливих. За несприятливих сценаріїв, таких як триваючі військові конфлікти, посилення мобілізації та скорочення міжнародної допомоги, ймовірно, спостерігатиметься зростання неактивного населення, включаючи цивільних осіб з інвалідністю та військовослужбовців, поряд зі скороченням зайнятої робочої сили. Ці зміни призведуть до значних зрушень у демографічній, соціальній та професійній структурах України, зі значним зменшенням зайнятого населення, зростанням рівня інвалідності та зміною гендерних пропорцій через міграцію та мобілізацію.

Майбутня динаміка міграції в Україні значною мірою залежатиме від різних умов, як сприятливих, так і несприятливих. За несприятливих сценаріїв, таких як триваючі військові конфлікти, посилення мобілізації та скорочення міжнародної допомоги, ймовірно, спостерігатиметься зростання неактивного населення, включаючи цивільних осіб з інвалідністю та військовослужбовців, поряд зі скороченням зайнятої робочої сили. Ці зміни призведуть до значних зрушень у демографічній, соціальній та професійній структурах України, зі значним зменшенням зайнятого населення, зростанням рівня інвалідності та зміною гендерних пропорцій через міграцію та мобілізацію.

За сприятливих умов (закінчення війни протягом року-двох, повернення значної частини мігрантів додому, швидке економічне відновлення, зокрема завдяки ресурсній допомозі з боку колективного Заходу в рамках «Програми відновлення України»), інші активні групи потенційних інтелектуальних мігрантів поступово зменшуватимуться (демобілізація збройних сил та працевлаштування безробітних, зокрема через «Армію за відновлення країни»). Відповідно, у свою чергу, повернуться й вимушені мігранти, які, використовуючи досвід, набутий під час перебування в країнах перебування, стануть рушійною силою інтелектуального та трудового потенціалу для подальшої післявоєнної відбудови України.

Узагальнюючи результати численних досліджень, варто відзначити, що основною причиною повернення українців додому стане ситуація з безпекою, причому тривалість бойових дій відіграє вирішальну роль у їхньому рішенні.

3.2. Стратегічне планування та міграційна політика в умовах післявоєнної відбудови

Повномасштабна війна значно посилила відтік висококваліфікованих кадрів з України, водночас відкривши можливості для формування нової моделі інтелектуальної міграції. У контексті Національного плану відбудови інтелектуальна міграція має розглядатися не лише як загроза, а як стратегічний ресурс, який може працювати на відновлення країни за умови правильної державної політики.

Стратегічне планування та міграційна політика повинна поєднувати три напрями:

- утримання наявного людського капіталу,
- повернення українських фахівців з-за кордону,
- залучення іноземних талантів та діаспори.

Стратегія інтелектуальної міграції має базуватися на таких принципах:

- секторальна орієнтація – фокус на тих галузях, без яких фізична та інституційна відбудова неможлива.
- конкурентність мізків – не лише зарплати, а й безпека, житло, податкові стимули, доступ до освіти й науки.
- гнучкість міграційних режимів – тимчасове повернення, дистанційна участь, спільні міжнародні проекти.
- зв'язок з реформами – інтелектуальна міграція має підсилювати антикорупційні, освітні та управлінські реформи.

Пріоритезація потреб у висококваліфікованих кадрах в повоєнний період за секторами показана в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Пріоритезація потреб у висококваліфікованих кадрах за секторами

Сектор	Кадри	Стратегічні інструменти
Будівництво та інфраструктура (перший рівень пріоритету)	<ul style="list-style-type: none"> – інженери-будівельники, – фахівці з BIM-моделювання, – урбаністи і архітектори сталого розвитку, – проєктні менеджери з досвідом міжнародних стандартів. 	<ul style="list-style-type: none"> – програми швидкого повернення інженерів з-за кордону; – залучення іноземних експертів до державних і муніципальних проєктів; – сертифікація та визнання іноземних дипломів за спрощеною процедурою.
Енергетика та «зелений перехід» (перший рівень пріоритету)	<ul style="list-style-type: none"> – енергетичні інженери, – фахівці з ВДЕ (сонячна, вітрова, воднева енергетика), – експерти з енергомереж і кіберзахисту, – менеджери енергоефективності 	<ul style="list-style-type: none"> – податкові пільги для фахівців у стратегічних енергетичних проєктах; – спільні програми з ЄС та міжнародними фінансовими інституціями; – підтримка повернення українських спеціалістів через довгострокові контракти.
ІТ та цифрова економіка (другий рівень пріоритету)	<ul style="list-style-type: none"> – ІТ-спеціалісти; – спеціалісти з усунення кіберзагроз 	<ul style="list-style-type: none"> – збереження податкової та регуляторної привабливості; – програми «віртуального повернення» (робота на українські проєкти з-за кордону); – залучення іноземних ІТ-спеціалістів до українських стартапів і держпроєктів.
Освіта і наука (другий рівень пріоритету)	<ul style="list-style-type: none"> – викладачі STEM-дисциплін, – дослідники і наукові менеджери, – фахівці з реформування освіти 	<ul style="list-style-type: none"> – гранти для повернення науковців; – спільні університетські програми з європейськими партнерами; – створення центрів досконалості в Україні.
Медицина та охорона здоров'я (критичний соціальний пріоритет)	<ul style="list-style-type: none"> – лікарів вузьких спеціальностей, – реабілітологи і психологи, – медичні менеджери 	<ul style="list-style-type: none"> – спрощене визнання кваліфікацій; – цільові програми повернення медиків; – залучення іноземних лікарів і тренерів у систему охорони здоров'я.

Джерело: власне дослідження.

Відбудова житла, доріг, мостів і критичної інфраструктури потребує не лише робочої сили, а насамперед інженерів-будівельників, фахівців з BIM-моделювання, урбаністів і архітекторів сталого розвитку, проєктних менеджерів з досвідом міжнародних стандартів. Енергетична безпека є наступною ключовою умовою відновлення економіки. ІТ-сектор залишається

відносно мобільним і здатним працювати дистанційно, але є критично важливим для цифровізації держави, покращення кібербезпеки. Без відновлення освітнього й наукового потенціалу сталий розвиток неможливий. Медицина та охорона здоров'я мають критичний соціальний пріоритет у повоєнному відновленні України

Для реалізації стратегії інтелектуальної міграції необхідні:

- єдиний державний орган або координаційний центр з інтелектуальної міграції;
- постійний моніторинг кадрових потреб у ключових секторах;
- інтеграція міграційної, освітньої, науково-технічної, економічної та регіональної та інших пов'язаних політик.

Наше бачення як, узгодити ключові політики, щоб вони спільно працювали на запобігання «витоку мізків», повернення та реінтеграцію інтелектуалів наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Напрямки інтеграції міграційної, освітньої, науково-технічної, економічної та регіональної політик на запобігання «витоку мізків»

Політика	Основна мета	Ключові інструменти	Як узгоджується з іншими політиками	Очікуваний результат
1	2	3	4	5
Міграційна	Утримання та повернення висококваліфікованих кадрів	Спрощене повернення, визнання дипломів, спеціальні візи, циркуляція мізків	Орієнтується на кадрові потреби економіки, науки й регіонів	Скорочення постійної еміграції, зростання повернень
Освітня	Підготовка кадрів для відбудови	Держзамовлення, дуальна освіта, контракти «навчання–робота»	Формує пропозицію кадрів під економічні та регіональні потреби	Менша еміграція випускників, відповідність ринку праці
Науково-технічна	Утримання й повернення дослідників	Гранти повернення, міжнародні проекти, автономія науки	Працює разом з міграційною та економічною політиками	Відновлення наукового потенціалу
Економічна	Створення попиту на інтелект	Індустріальна політика, інновації, держзакупівлі	Забезпечує робочі місця для освічених кадрів	Матеріальна мотивація залишатися й повертатися

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4	5
Регіональна	Реінтеграція та збалансований розвиток	Регіональні стимули, житло, інфраструктура	Пов'язує кадри з конкретними територіями	Запобігання концентрації талантів лише в мегаполісах
Міжвідомча координація	Узгодження рішень	Єдиний координаційний орган, спільні КРІ, обмін даними	Поеднує всі політики в єдину систему	Синергія політик замість фрагментації

Джерело: власне дослідження.

Щоб міграційна, освітня, науково-технічна, економічна та регіональна політики не існували паралельно, а працювали як єдина система протидії «витоку мізків» і стимулювання повернення та реінтеграції інтелектуалів, потрібен інституційно скоординований підхід, закріплений на рівні державної стратегії відбудови. Узгодженість політик повинна досягатися єдиною стратегічною метою, постійною міжвідомчою координацією, прив'язкою освіти, науки й міграції до економічного попиту та регіонального розвитку. Тільки за таких умов Україна зможе перейти від боротьби з «витоком мізків» до керованої циркуляції талантів і їх реального повернення.

Отже, цілісна стратегія інтелектуальної міграції має стати невід'ємною частиною Національного плану відбудови України. Вона повинна перейти від реактивного підходу до активного управління людським капіталом, де таланти будуть ключовий фактор відновлення, безпеки та довгострокової конкурентоспроможності України.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Повномасштабна війна в Україні прискорила відтік висококваліфікованих кадрів. Цілісна стратегія повоєнної інтелектуальної міграції повинна зосереджуватися на збереженні існуючого людського капіталу, заохоченні

повернення українських спеціалістів за кордону та залученні іноземних талантів і діаспори.

Стратегія інтелектуальної міграції повинна пріоритезувати сектори, важливі для фізичної та інституційної реконструкції, забезпечуючи спрямування талантів у галузі, критично важливі для розвитку. Вона також повинна підкреслювати конкурентоспроможність інтелектуальних кадрів, пропонуючи не лише привабливу заробітну плату, але й безпеку, житло, податкові пільги та доступ до освіти та науки. Крім того, слід заохочувати гнучкі міграційні режими, такі як тимчасове повернення, дистанційна участь та спільні міжнародні проекти, щоб адаптуватися до змінних потреб, одночасно забезпечуючи підтримку інтелектуальної міграції ширших реформ, таких як боротьба з корупцією, освіта та вдосконалення управління.

ВИСНОВКИ

Поняття інтелектуальної міграції стосується переміщення осіб, зайнятих інтелектуальною діяльністю в межах країни або через кордони, зумовлене прагненням створювати суспільні блага та матеріальні цінності. Це явище заохочується державами та організаціями, оскільки воно сприяє соціально-культурному розвитку та інноваціям, а підприємства та транснаціональні корпорації активно шукають талановитих фахівців для підвищення своїх можливостей. Така міграція охоплює кваліфікованих фахівців з різних галузей, включаючи виробництво, мистецтво, культуру та науку, і часто залежить від політичної та соціальної політики, яка визнає високу соціальну цінність інтелектуальної праці.

Законодавча база в Україні лише опосередковано врегульовує питання, пов'язані з інтелектуальною міграцією, і не містить конкретних правових механізмів для залучення, утримання та повернення висококваліфікованих спеціалістів. Наразі відсутня цілеспрямована стратегія щодо інтелектуальної міграції, а міграційна політика країни в основному зосереджена на управлінні переміщенням населення, а не на розвитку людського капіталу. Ця прогалина перешкоджає зусиллям щодо створення сприятливого середовища для того, щоб кваліфіковані фахівці залишалися та робили свій внесок у зростання України. Загалом, підхід України до інтелектуальної міграції залишається недостатньо розвиненим, що обмежує її потенціал для отримання користі від досвіду висококваліфікованої робочої сили.

Міграція висококваліфікованих спеціалістів та науковців з України зумовлена, перш за все, проблемами безпеки та прагненням кращих професійних та соціально-економічних можливостей. Під час війни існує значний ризик втрати цінних наукових та освітніх талантів через еміграцію, що може підірвати розвиток нових університетів, лікарень та оборонної промисловості. Від'їзд кваліфікованих фахівців призводить до демографічних та міграційних втрат, що спричиняє явище, відоме як «відтік мізків», та

створює проблеми з утриманням талантів. Такі втрати загрожують спричинити суттєві економічні невдачі, що підкреслює важливість збереження інтелектуального потенціалу для національного прогресу.

Розробка конструктивної міграційної політики має бути зосереджена на створенні комплексної системи захисту біженців, що відповідає європейським стандартам, посиленні співпраці з європейськими університетами та розбудові інтегрованої інфраструктури захисту кордонів. Крім того, спільні проекти між Україною та ЄС у рамках Східного партнерства є важливими для сприяння співпраці. Зусилля також слід спрямувати на боротьбу з корупцією, організованою злочинністю та незаконною міграцією для забезпечення безпечної та ефективної системи управління міграцією.

Стабільна та приваблива Україна є важливою для пом'якшення негативних наслідків виїзду кваліфікованих кадрів з країни та для заохочення повернення висококваліфікованих мігрантів, а також для залучення кваліфікованих іноземців з інших ринків праці. Впровадження стратегій регулювання інтелектуальної міграції в поєднанні з процесами ринкового саморегулювання може допомогти стабілізувати ці міграційні моделі. Очікується, що такі заходи сприятимуть розвитку національної економіки, підвищать якість людського капіталу та підвищать продуктивність праці. Зрештою, ці зусилля спрямовані на покращення загальної якості життя населення України.

Цілісна стратегія інтелектуальної міграції має стати невід'ємною частиною Національного плану відбудови України. Вона повинна перейти від реактивного підходу до активного управління людським капіталом, де таланти будуть ключовий фактор відновлення, безпеки та довгострокової конкурентоспроможності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баєва О. І. Причини та наслідки інтелектуальної міграції людського капіталу. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. URL: <https://doi.org/10.32782/10.32782/2524-0072/2023-52-138>.
2. Белозорова А. А., Коровіна Н. В. Освітня міграція як невід'ємна частина інтелектуальної міграції в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка*. 2020. № 3. С. 140–148.
3. Варналій З. С., Васильців Т. Г., Левицька О. О. Міграційна безпека держави як основа збереження і розвитку інтелектуального капіталу економіки України. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 3–20.
4. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Микитин О. З. Виклики міграційних втрат молоді та інструменти збереження інтелектуально-кадрового потенціалу для розвитку економіки Львівської області. *Бізнес Інформ*. 2024. № 11. С. 125–133.
5. Васильців Т. Г., Мульська О. П. Економічний механізм регулювання міграції бізнесу та інтелектуальної власності. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Т. 6, № 1. С. 235–244.
6. Власова Т. Р. Міжнародна інтелектуальна міграція: від "відпливу умів" до їх циркуляції. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2020. Вип. 1-2. С. 315–325.
7. Волошин Р. В. Механізми державного регулювання інтелектуального потенціалу в умовах цифровізації. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. Вип. 43. С. 146–152.
8. Горбашевська М. О., Подунай В. В., Лелюк О. Ю. Інтелектуалізація міжнародної міграції як прояв транснаціоналізації трудових ресурсного забезпечення. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2023. № 26. С. 135–145.
9. Горда М. В., Зелінська Г. О. Інтелектуальна міграція: проблеми та шляхи їх вирішення в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 607–612.

10. Давидюк Л. П. Інтелектуальна міграція трудових ресурсів в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_11_50

11. Демиденко О. І. Державна стратегія щодо регламентування процесів інтелектуальної міграції: погляд та рекомендації українських науковців. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 137. С. 316–321.

12. Демиденко О. І. Явище інтелектуальної міграції: визначення поняття та концептуальні підходи до його характеристики. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2018. Вип. 21. С. 135–142.

13. Дідківська Л. В. Причини і наслідки інтелектуальної міграції в Україні. *Економіка України*. 2020. № 3. С. 65–76.

14. Довженко В. А. Міграційні загрози регіональній безпеці. Інструменти і практики публічного управління: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. присвяченої науковому та творчому здобутку проф. ХОДАКІВСЬКОГО Євгенія Івановича 27-28 червня 2024 р. Житомир: ПНУ, 2024. С. 55–60.

15. Довженко В. А. Міграційні процеси та сталий розвиток територіальних громад. Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації: Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф., (22–23 червня 2023 р., м. Житомир) Житомир: Поліський національний університет, 2023. С. 69-74.

16. Єфремов Д. П. Міграція інтелектуального капіталу та превентивна політика держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_10_5

17. Запорожець Т.В. Механізми публічного управління розвитком інтелектуального потенціалу в умовах цифровізації. *Наукові перспективи. Серія «Державне управління»*. 2024. № 11(53). С.193–203.

18. Ізбаш К. С., Дерев'янкін С. Л. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення міграційної політики України в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 2. С. 153–158.
19. Коваліско Н.В., Мікула А. І. Соціолого-статистичний аналіз процесів міграційної мобільності молоді в Україні (2014-2024 рр). *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2024. Випуск 18. С. 42–63.
20. Курбет О. П. Інтелектуальна міграція з України: історико-економічний нарис. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2019. Вип. 52. С. 189–212.
21. Мар'яненко Г. І. Сучасна інтелектуальна міграція та участь державної служби зайнятості України у міграційній політиці населення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2016_9_9
22. Мельник Л. Л. Міжнародна трудова міграція: сутність, причини та вплив на формування факторів виробництва України. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.799>.
23. Мікула А., Коваліско Н. Детермінати та динаміка міграційних змін в контексті російсько-української війни. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2024. № 27(2). С. 93–100.
24. Моніторинг основних подій в економіці України. URL: <https://me.gov.ua/view/12feebe9-7102-42f6-93d8-ba4c188d7252>
25. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період 2020-2025. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/IP-Strategy-2020-25.pdf>
26. Олійник О. О. Вплив інтелектуальної міграції на інноваційний розвиток країни. *Соціальна економіка*. 2023. Вип. 65. С. 17–25.
27. Олійник О. О. Нормативно-правові механізми формування умов для інтелектуальної міграції в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2025. № 346(5). С. 203–207.

28. Олійник О. О., Пожарський Д. С., Торяник Т. В. Інтелектуальна міграція: сутнісні характеристики та вплив на економічне зростання країни. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2021. Вип. 3. С. 82–89.
29. Олійник О. О., Торяник Т. В. Європейський вектор інтелектуальної міграції. *Соціальна економіка*. 2022. Вип. 63. С. 114–123.
30. Орліковська В. Б. Міжнародний досвід регулювання інтелектуальної міграції та можливості його адаптації в Україні Міжнародні бізнес-технології в умовах змін глобальних правил гри у XXI ст.: Матер. XI наук.-практ. студ. конф. (м. Житомир, 25 листопада, 2025 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2025
31. Островський І. А. Міжнародна інтелектуальна міграція: світові тренди та проблеми України. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_5_46
32. Оцінка стану реалізації чинної міграційної політики України. URL: <https://ompu.org/wp-content/uploads/2025/06/ZVIT-MG.pdf>
33. Подра О. П., Петришин Н. Я. Освітні аспекти інтелектуальної міграції людського капіталу України: причини та наслідки. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми економіки та управління*. 2022. Т. 6, № 1. С. 37–46.
34. Показники діяльності у сфері інтелектуальної власності. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/UKRNOIVI-statistics>
35. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. Редакція від 22.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
36. Про зайнятість населення: Закон України 5 липня 2012 року № 5067-VI. Редакція від 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
37. Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 року № 2491-III. Редакція від 05.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>

38. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (редакція від 05.10.2025 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

39. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України 22 вересня 2011 року № 3773-VI. Редакція від 05.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

40. Пудрик Д., Квілінський О., Васирина Т. Сучасні моделі освіти у контексті управління міграцією інтелектуального капіталу: компаративний аналіз. *Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка*. 2021. № 1. С. 254–262.

41. Романюк М. Д., Смутчак З. В. Міграція наукових кадрів та заходи її зменшення з метою збереження інтелектуального потенціалу України. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2017. Вип. 31. С. 134–141.

42. Свидрук І., Коцупе В. Державне регулювання міграційних процесів в Україні: концептуально-прикладні характеристики. *Економіка та суспільство*. 2021. № 30. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-1311>.

43. Ставецька В. Б. Вплив інтелектуальної міграції на відбудову національної економіки України. Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації: Матер. VI наук.-практ. студ. конф. (м. Житомир, 19-20 червня, 2025 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2025.

44. Ставецька В. Б. Напрями міграційної політики держави в умовах економічної нестабільності під час воєнного стану. Механізми управління розвитком територій: зб. наукових праць. Житомир: Поліський національний університет, 2024. С. 386–387.

45. Про затвердження плану заходів на 2024 і 2025 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 837-р. від 03.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-2024-%D1%80#Text>

46. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. Редакція від 19.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
47. Стратегія національної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
48. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
49. Тренди на ринку праці України в умовах війни. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/trendy-na-rynku-pratsi-ukrayiny-v-umovakh-viyny>
50. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/
51. Юрчишена Л. В. Витрати на дослідження і розробки та рейтинг України в глобальному індексі інновацій. *Освітня аналітика України*. 2024. № 3 (29). С. 16–28.
52. Directive (EU) 2021/1883 of the European Parliament and of the Council of 20 October 2021 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purpose of highly qualified employment, and repealing Council Directive 2009/50/EC. European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021L1883>
53. Directive (EU) 2016/801 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of research, studies, training, voluntary service, pupil exchange schemes or educational projects and au pairing (recast). European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L0801References>
54. Ukraine: Demographic pressures index. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/demographic_pressures_index/
55. Ukraine: Expenses for research and development. URL: https://ru.theglobaleconomy.com/Ukraine/Research_and_development/

56. Ukraine: Human flight and brain drain. URL:
https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/human_flight_brain_drain_index/
57. Ukraine: Index of innovations. URL:
https://ru.theglobaleconomy.com/Ukraine/GII_Index/

ДОДАТКИ

Рис. 2.2. Кількість українців, що перетнули кордони з країнами Європи

Джерело: дані [50].

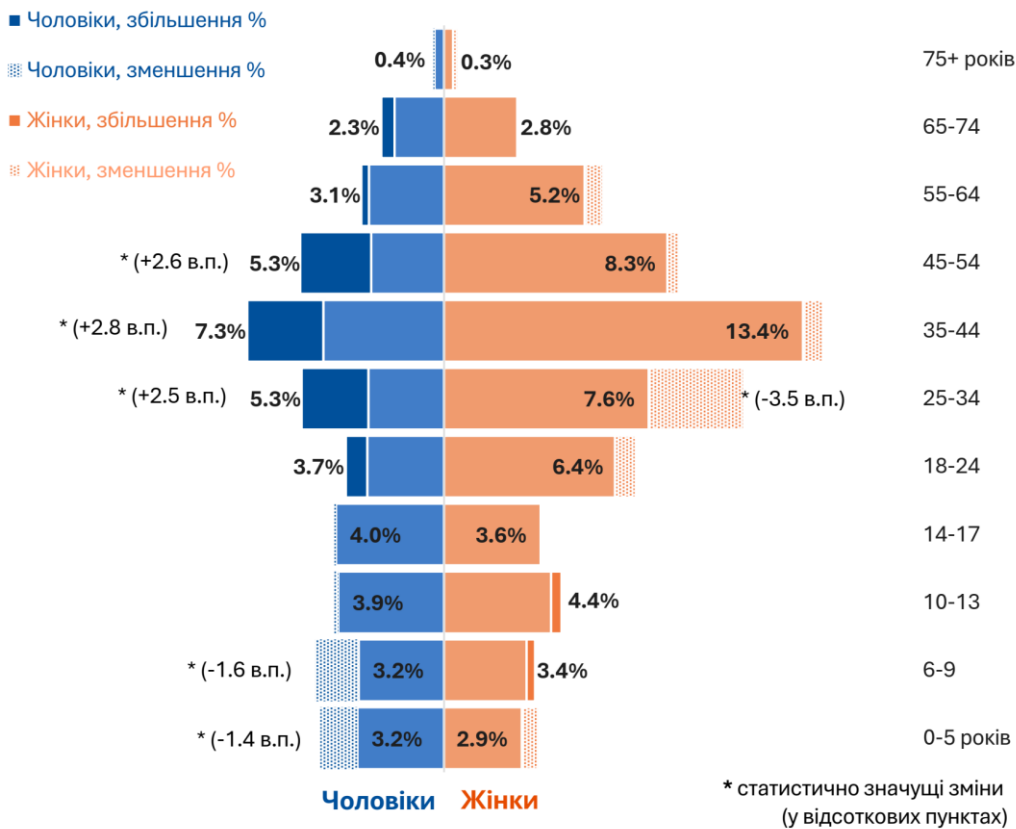

Рис. 2.3. Вікова та гендерна структуру біженців (опитування *КМІС, липень 2021; опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, розрахунки ЦЕС, листопад-грудень 2024)

Джерело: дані [50].

Додаток В

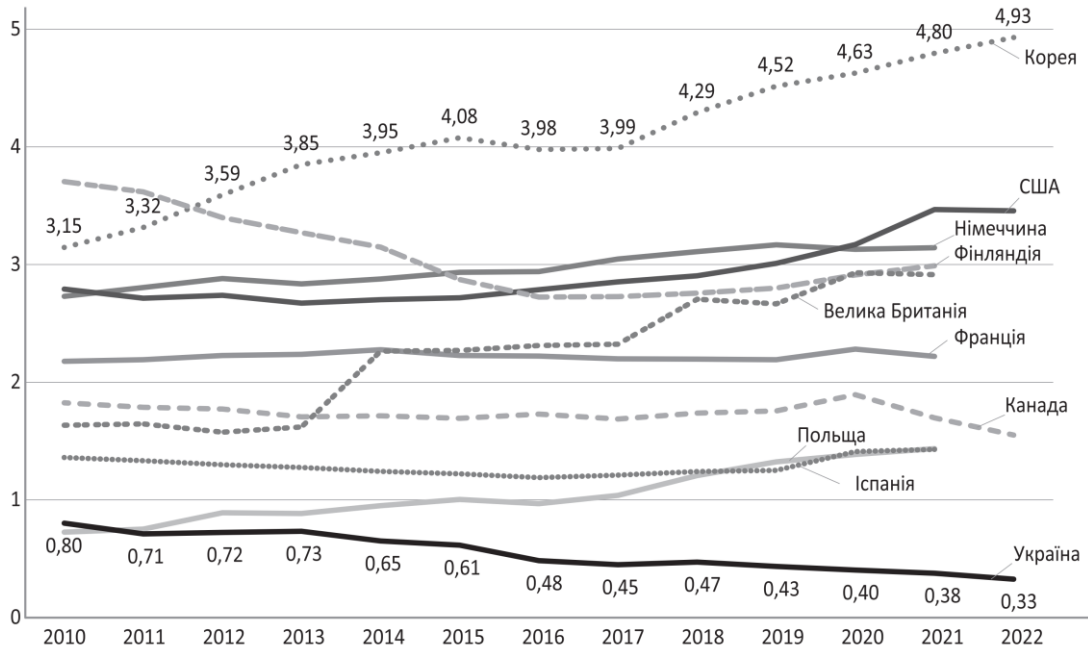

Рис. 2.4. Динаміка витрат на дослідження і розробки в Україні та країнах світу з високим рівнем інтелектуального капіталу протягом 2010–2022 рр., у % до ВВП

Джерело: [51, с. 18].

Додаток Г

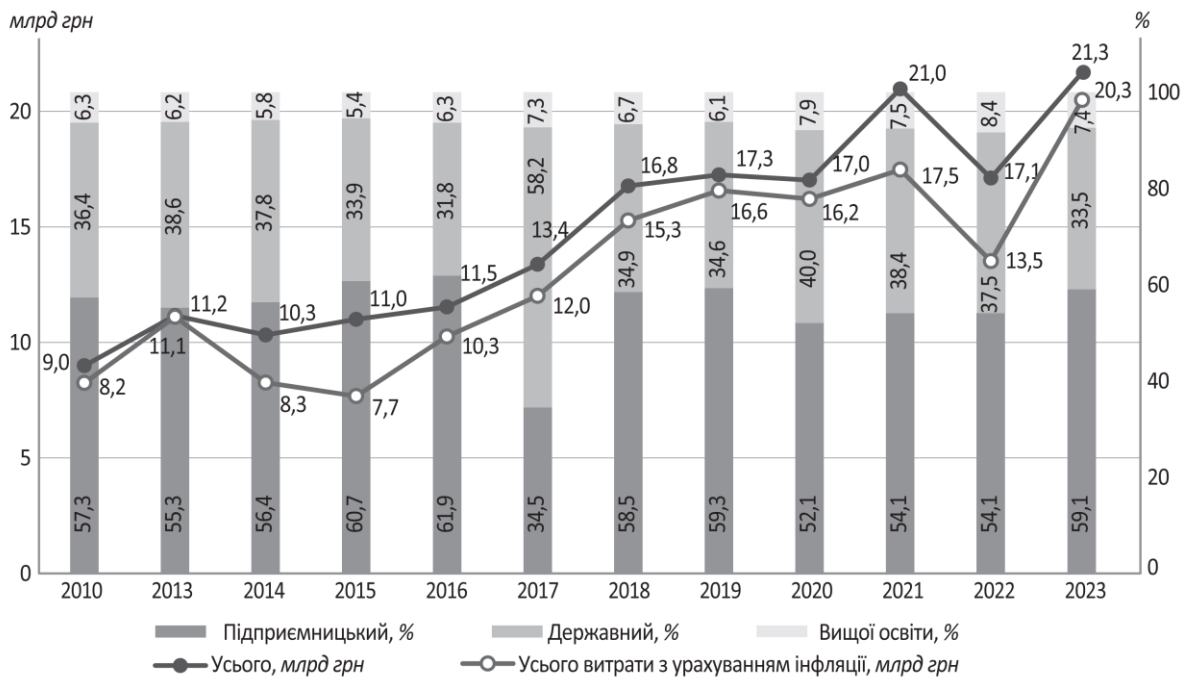

Рис. 2.5. Динаміка витрат на наукові дослідження і розробки протягом 2010–2023 рр. за секторами діяльності, %, млрд грн

Джерело: [51, с. 21].

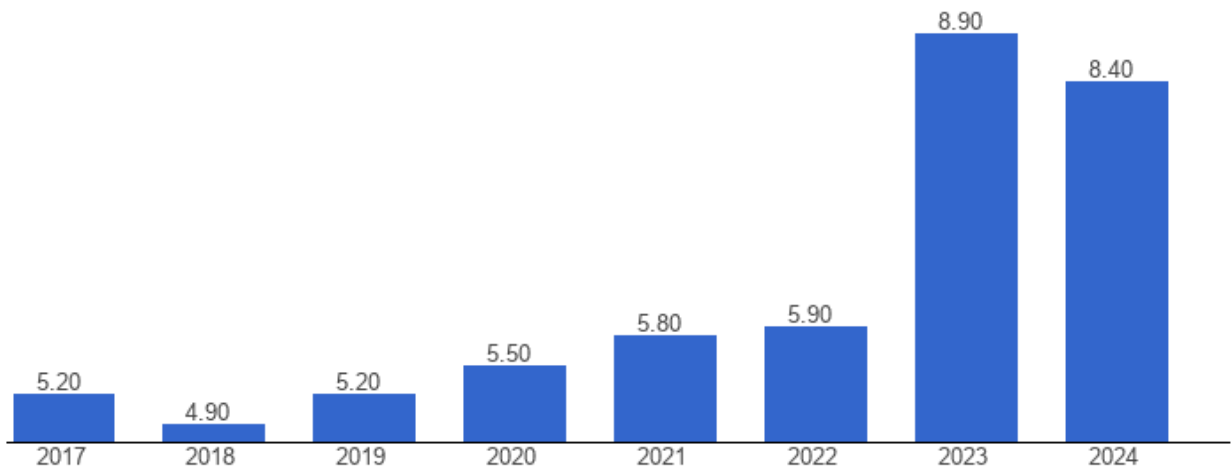

Рис. 2.6. Індикатор відтоку мізків з України

Джерело: [56].

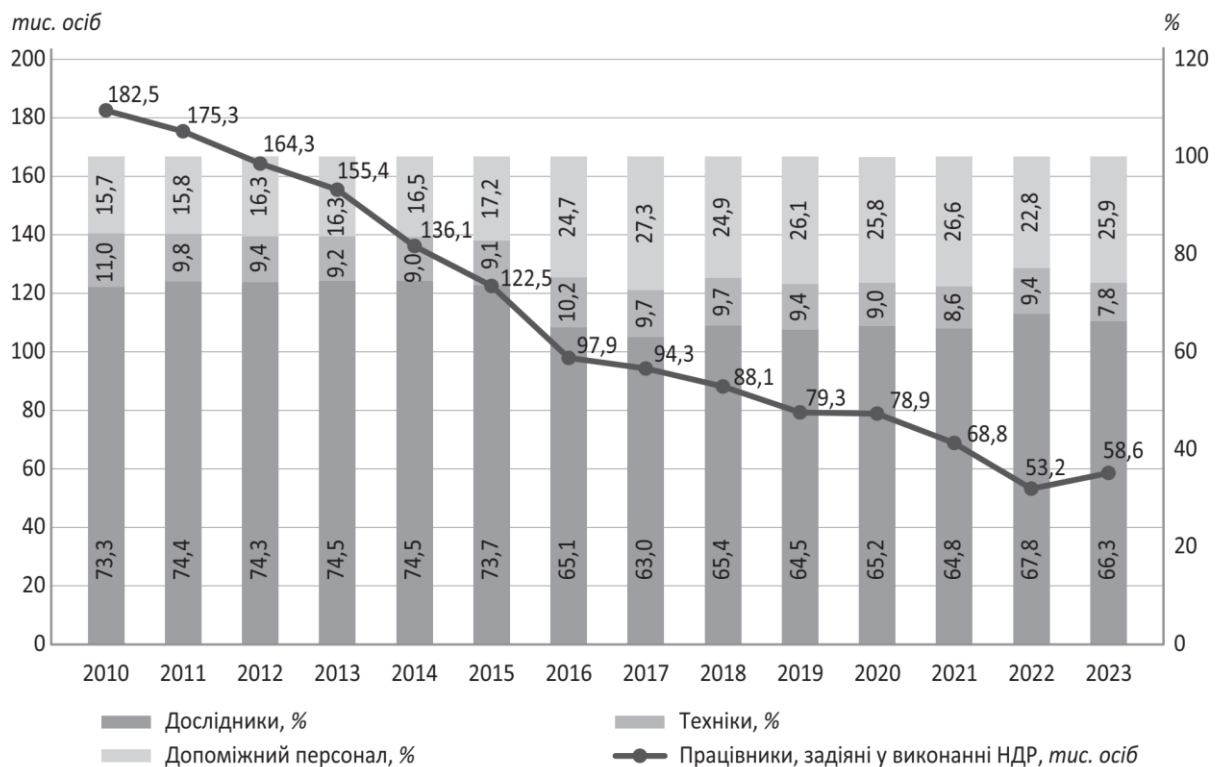

Рис. 2.7. Категорії працівників, що задіяні у виконанні наукових досліджень і розробок протягом 2010–2023 рр., %, тис. осіб

Джерело: [51, с. 19].

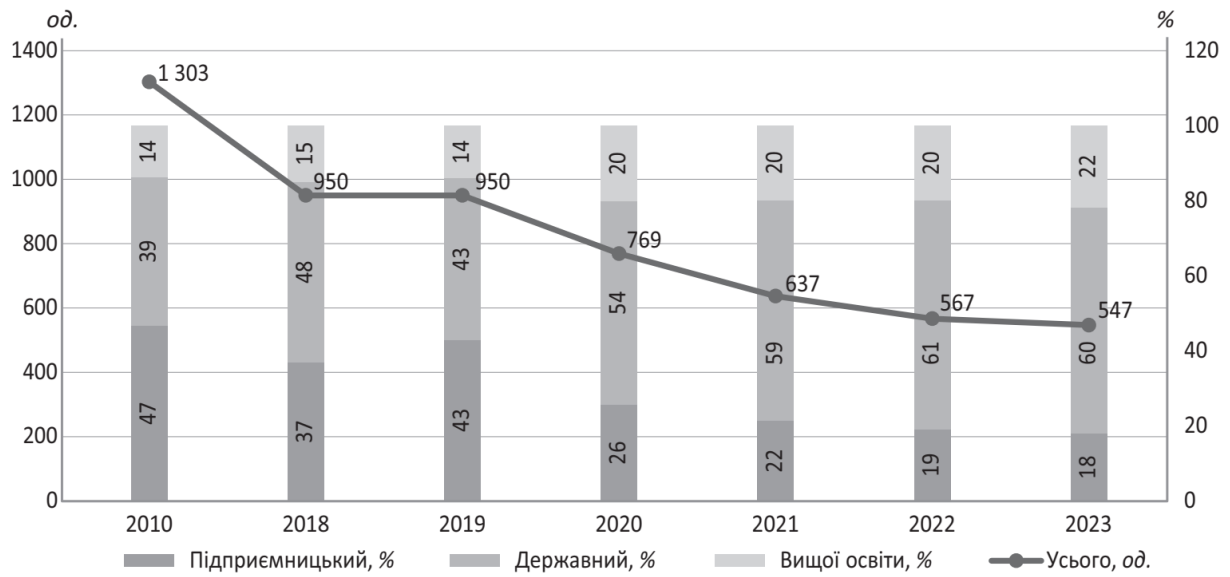

Рис. 2.8. Динаміка кількості організацій, які здійснювали дослідження і розробки впродовж 2010–2023 рр., за секторами діяльності, %, од
Джерело: [51, с. 20].